

ПАРАД МЕТОДИЧНИХ ПОРАД

(ЗАПИТАЙ У МЕТОДИСТА...)

ПРОСТІ ВІДПОВІДІ НА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ. КОРИСНИЙ ДОСВІД.

СУЧАСНИЙ ПІДХІД

Як зробити урок сучасним?

Як розподілити час уроку?

Як розподілити час уроку?

Як обрати найефективніший метод, прийом?

Що оцінювати і як оцінювати?

Як управити учнівським колективом?

Чому учень не хоче вчитися та як це змінити?

Який підхід до проектування уроку найкращий?

З чого розпочати урок ?

Методичний збірник орієнтований насамперед на молодих педагогів і містить практичні рекомендації щодо підвищення ефективності професійної діяльності викладача та майстра виробничого навчання. Матеріал, поданий у збірнику, підібраний з урахуванням найновіших досягнень дидактики, вікової психології та сучасних концепцій освіти, не перевантажений науковою термінологією.

З м і с т

1.	ПОЧНЕМО ШУКАТИ ОСНОВИ... (Перші кроки молодого педагога)	4
2.	У НАВЧАННІ ВАЖЛИВІША МЕТОДИКА, А НЕ ЗНАННЯ. (Типи та структура сучасних уроків).....	10
3.	НЕОБХІДНО ВИГНАТИ З УРОКІВ БОГА СЛУХАТИ МОРФЕЯ. (Деякі моделі сучасних уроків).....	12
4.	ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ – АБСТРАКЦІЯ... (Технологічні підходи до проектування уроку).....	15
5.	ХТО НЕ ЗНАЄ, КУДИ ПРЯМУЄ... (Формування мети уроку та очікуваних результатів).....	19
6.	САМОСТІЙНІ ДУМКИ ВИНИКАЮТЬ ТІЛЬКИ ІЗ САМОСТІЙНО ОТРИМАНИХ ЗНАНЬ... (Методичні прийоми для перевірки домашнього завдання).....	22
7.	ДЛЯ НАВЧАННЯ ПОТРІБНІ ЗВІЛЬНЕННЯ ЕНЕРГІЇ ТА МОТИВАЦІЯ. (Мотивація навчальної діяльності).....	28
8.	ДЛЯ ТОГО, ЩОБ УНИКАТИ ПОМИЛОК... (Виконавчо-діяльнісний етап уроку).....	35
9.	УРОКУ, ТИ НЕ ДУМАЙ, ЩО ІСНУЄШ ВІД ДЗВОНІКА ДО ДЗВОНІКА... (Повторення і закріплення навчального матеріалу).....	42
10.	ОЦІНКА – НАЙБІЛЬШЕ ДОСЯГНЕННЯ ЛЮДИНИ... (Контроль та оцінювання знань).....	49
11.	КЛЮЧЕМ ДО УСПІШНОГО ОЦІНЮВАННЯ Є... (Психологічні особливості оцінювання).....	53
12.	ШПАРГАЛКА МОЛОДОМУ МАЙСТРОВІ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ	
12.1.	Технологічна модель сучасного уроку виробничого навчання.....	57
12.2.	Типи і види уроків виробничого навчання.....	59
13.	ЛЮДИНА, ЩО НЕ ЗНАЄ НІЧОГО, МОЖЕ НАВЧИТИСЯ... (Методичні рекомендації щодо навчання дорослих).....	60
14.	МАЛО НАКОПИЧУВАТИ ЗНАННЯ, СЛІД РОЗПОВСЮДЖУВАТИ ЇХ ЯКОМОГА ШИРШЕ... (Тематика методичних розробок та алгоритм їх складання).....	62

ПОЧНЕМО ШУКАТИ ОСНОВИ... (Перші кроки молодого педагога)

Почнемо шукати основи, на яких, ніби на непохитній скелі, можна побудувати метод навчання і вчення.

Я.А. Коменський

Для того, щоб навчити іншого, потрібно більше розуму, ніж для того, щоб навчитися самому.

М. Монтень

- Модель творчого зростання
- Поради досвідчених колег молодому фахівцеві
- Урок – основний структурний елемент навчання
- Педагогіка співробітництва. Зворотній зв'язок

 ...Левову частину творчої енергії, досвіду, сміливості в пошуках відомі педагоги здобули саме в перші кроки своєї педагогічної діяльності. Занедбавши ці кроки, можна втратити можливість для творчого зростання о с в і т я н и н а .

Перелік завдань, які обов'язково повинен виконати молодий спеціаліст протягом першого року

- Розробка поурочно-тематичного планування з урахуванням професійної спрямованості викладання предмета.
- Розробка циклу уроків з навчальної теми.
- Розробка завдань для проміжного та тематичного оцінювання учнів.
- Розробка програми ліквідації прогалин у знаннях учнів.
- Розробка планів уроків різних типів.
- Розробка сценарію позаурочного заходу.
- Аналіз проведення власних уроків.
- Підготовка і проведення батьківських зборів за однією з педагогічних проблем.

ПОРАДИ ДОСВІДЧЕНИХ КОЛЕГ МОЛОДОМУ ФАХІВЦЕВІ

В особистій практиці сховані таємниці швидких і надійних успіхів.

Я.А. Коменський

Десять перевірених істин

- ❶ Вивчайте можливості кожного вихованця. **Пам'ятайте:** без знання стану здоров'я учнів неможливе правильне навчання і виховання.
- ❷ Вступаючи у контакт з учнями, не варто будувати зверхні стосунки з ними. **Пам'ятайте:** навіть малюк у взаєминах із дорослими певною мірою прагне відстоювати свою незалежність. Від спільних колективних дій викладача та учня залежить успіх справи. Намагайтеся частіше хвалити, заохочувати вихованців. Вивчайте індивідуальні можливості й потреби кожного з них, наполегливо оволодівайте методикою педагогічної співпраці. Карайте учня лише тоді, коли без цього не можна обійтись.
- ❸ Частіше посміхайтесь. **Пам'ятайте:** ваша посмішка до учнів свідчить про те, що зустріч з ними вам приємна; усмішка створює загальний позитивний настрій.
- ❹ Плануючи свої перші уроки, продумайте:
 - ❶ як учні повинні поводитись на уроці, які поведінкові звички для цього слід спеціально виховувати і які з уже наявних треба закріпити. **Пам'ятайте:** якщо педагог не виховує в учнях

певної системи корисних звичок, то на їх місці найчастіше виникають звички шкідливі. З перших уроків виробляйте в учнів певний стереотип поведінки, формуйте позитивні навички;

② які види робіт будуть виконані учнями на уроці, що необхідно зробити для того, щоб завдання вони виконували технічно грамотно, яка спеціальна підготовка для цього потрібна. **Пам'ятайте:** більшість безладу на уроці відбувається через недостатню завантаженість учнів корисною, цікавою роботою. Особливо важливим є те, чого вони навчаються, виконуючи ті чи інші завдання, та до чого привчаються у процесі цієї діяльності.

⑤ Важливе завдання викладача – передбачити проблемні ситуації, які виникатимуть на уроці. **Пам'ятайте:** помилці легше запобігти, ніж виправити її.

⑥ Вчіться вислуховувати учнів до кінця навіть тоді, коли, на вашу думку, вони помиляються, чи у вас обмаль часу. **Пам'ятайте:** кожен учень має знати, що він буде почутий.

⑦ **Пам'ятайте:** основне призначення оцінки – правильно визначити не результат навчання учнів, а їхні навчальні досягнення, динаміку зміни успішності.

⑧ Без вимогливості педагога неможлива організація навчальної та суспільно-корисної діяльності учнів. Здебільшого протягом 45 хвилин уроку викладач ставить перед своїми учнями близько 100 вимог. **Пам'ятайте** слова А.Макаренка: «Без щирої, відкритої, переконливої, гарячої й рішучої вимоги не можна починати виховання колективу». Вимоги мають бути послідовними. Слід домагатися обов'язкового їх виконання від усієї групи, не забуваючи про повагу до особистості учня.

⑨ Наполегливо оволодівайте навичками самоаналізу уроку. **Пам'ятайте** слова В. Сухомлинського: «Один із секретів педагогічної творчості й полягає в тому, щоб збудити в учителя інтерес до пошуку, до аналізу власної роботи. Хто намагається розібратися в хорошому і поганому на своїх уроках, у своїх взаєминах з вихованцями, той уже досяг половини успіху».

⑩ Однією з важливих умов творчого зростання молодого фахівця є вміння глибоко аналізувати увесь комплекс навчально-педагогічної діяльності, як своєї, так і колег, оцінювати різноманітні аспекти училищного (ліцейного) життя, здійснювати творчий пошук шляхів подолання труднощів у спілкуванні. **Пам'ятайте:** ведення щоденника з перших кроків педагогічної діяльності дасть змогу активізувати внутрішній діалог із самим собою, сприятиме розвитку педагогічної думки – відвертої самокритичної творчості.

Учіться на чужих помилках

- Перед уроком перевірте, чи все потрібне на місці, чи немає непотрібних предметів біля дошки, чи чисто в аудиторії, майстерні.
- Раціонально використовуйте кожну хвилину уроку.
- Не витрачайте багато часу на перевірку домашнього завдання. Використовуйте різні форми перевірки. Впроваджуйте систему взаємоперевірки.
- Пояснюйте учням завдання і мету уроку.
- Під час пояснення нового матеріалу намагайтеся вичленити проблеми, пропонуйте учням вирішувати їх самостійно.
- Не спішіть виправляти учня, краще, якщо це зроблять інші учні.
- Намагайтеся організувати самостійну роботу учнів на уроці.
- До кожного учня шукайте індивідуальний підхід.
- Ефективно використовуйте технічні засоби навчання, наочність – не марнуйте час.
- Звертайте увагу на виховні аспекти уроку.
- Домашнє завдання пояснюйте, не затримуйте учнів після дзвоника.
- Пам'ятайте: кожен урок не повинен бути схожим на попередній!**

Як управляти учнівським колективом

Управління групою людей вимагає авторитету. Буває авторитет сили. Йому підкорюються зі страху покарання. Механізм силового управління порівняно простий, тому його часто використовують. Але й розплата за цю простоту велика. Буває авторитет знання. Йому підкорюються добровільно.

но. Ключове слово тут «повага». Але не всяке знання визначається групою як таке, що заслуговує на повагу.

У реальних умовах авторитет викладача включає обидві складові: авторитет сили і авторитет знання, які ґрунтуються на таких аспектах:

Демонстрація професійного рівня.

Професіоналізм поважають усі. Й учням, особливо старшим, потрібно переконатися в тому, що викладач досконало володіє предметом. По-справжньому уважно слухають тільки тих, хто сам уміє робити те, чому навчає.

Вихід за межі підручника, предмета.

Якщо викладач зможе гармонійно вплести в тканину уроку останні події, оточуючу дійсність, сюжет із популярного фільму, серіалу, захват і вдячність йому забезпечені.

Покажіть свою компетентність в інших сферах знань. Цитуйте вірші та влучні вислови на уроках математики, продемонструйте знання математики, фізики, хімії на уроках літератури й мови.

Демонструйте знання молодіжної субкультури. Для цього варто втратити час на читання хоча б одного молодіжного журналу.

Зрівнювання позицій.

Поставте себе у позицію оцінюваного. Викладач завжди «дивиться зверху». Йому добре. Спробував би сам відповідати під пильним поглядом. Учні відчувають внутрішню несправедливість ситуації.

Для початку протягом деякого часу самі давайте оцінку своєму уроку.

Запитуйте поради в учнів.

Щодо усіляких складних питань або проблем радьтеся з учнями. Переконайте учнів у тому, що їхня думка має для вас значення.

Міркуйте з учнями разом над важким питанням. Обговоріть різні варіанти рішень. Але відразу попереджуйте: останнє слово все-таки залишається за вами. І не забудьте подякувати учням за участь в обговоренні.

УРОК - ОСНОВНИЙ СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ НАВЧАННЯ

Основним структурним елементом навчального процесу був і залишається урок. У новому розумінні урок слід розглядати, з одного боку, як середовище для повноцінної навчальної діяльності, а з іншого – як засіб розвитку особистісних якостей учня.

Етапи уроку:

мотиваційно-організаційний;

виконавчо-діяльнісний;

рефлексивно-контролюючий.

Процес формування творчої особистості учня пов'язаний з проблемою винаходження нових ефективних та дієвих систем навчання. Одним зі шляхів реалізації цього процесу є перехід до створення середовища активного навчання.

Процес створення активного навчального середовища, яке б перетворювало урок на ефективний засіб навчання, починається з планування.

Розробка плану (сценарію) уроку є однією з найважливіших задач викладача. Обмірковування уроку – специфічний акт прийняття рішення з конструювання загальної мислительної та діяльнісної моделі взаємодії викладача й учнів у ході уроку.

Організація самого уроку потребує від викладача ретельного і цілеспрямованого добирання інформації, тому що від якості пред'явленого навчального матеріалу залежать результати засвоєння його учнями.

Дидактична організація сценарію майбутнього уроку складається з двох взаємозалежних частин:

обмірковування уроку, кожного його етапу;

запис у тій чи іншій формі сценарію уроку.

Аналіз роботи молодих викладачів показує, що перші роки вони думають головним чином про те, що і як говорити на уроці. Вони детально знайомляться зі змістом навчального предмета. І лише після низки серйозних невдач молоді викладачі усвідомлюють, наскільки істотне в підготовці виразне розуміння суті та призначення кожного елементу уроку, його форми та місця, способу й реалізації та взаємодії з іншими елементами уроку.

Послідовність складання сценарію уроку

Перший етап – підготовчий або прогностичний. Він виконується усіма, хоча багато хто його не виділяє як етап. Це – визначення теми й мети уроку за тематичним плануванням.

Другий етап – моделювання конкретного навчального матеріалу і відповідного проектування його вивчення. Відбираючи навчальний матеріал, викладач звертається до методичних посібників, підручників, ЗМІ, довідників, енциклопедій. Він ретельно продумує, яке обладнання необхідне на уроці і як воно буде використане, які засоби наочного ілюстрування змісту варто використати.

Третій етап – визначення найефективніших форм і методів, прийомів навчальної діяльності.

Четвертий етап – оформлення сценарію уроку.

П'ятий етап – аналіз написаного сценарію, вихід на нову модель наступного уроку. Цей етап визначає методичну майстерність, професійну компетентність викладача.

Крок за кроком. (Пам'ятка щодо підготовки та реалізації організаційного аспекту уроку)

Організація структури уроку:

- чітко визначити структурні компоненти уроку залежно від його типу;
- продумати організацію кожного структурного компонента уроку, визначивши його питому вагу в загальній композиції уроку, проміжні цілі, зміст, методи та засоби навчання;
- відібрати для кожного структурного компонента уроку адекватні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- забезпечити мобілізацію інтелектуальних, фізичних та емоційних ресурсів суб'єктів навчально-виховного процесу на кожному етапі уроку.

Організація навчального матеріалу:

- підібрати навчальний матеріал, що відповідає темі, меті та завданням уроку;
- здійснити логіко-структурний аналіз змісту теми, з'ясувати її дидактичні та методичні особливості;
- переглянути та структурувати навчальний матеріал для уроку в цілому та на кожний його етап зокрема;
- виділити у змісті навчального матеріалу основне, істотне, що підлягатиме обов'язковому засвоєнню;
- виділити в змісті дидактичного матеріалу описувальну, пояснювальну, інструктивну інформацію;
- унормувати навчальний матеріал для уроку в цілому та кожного його структурного компонента за змістом, обсягом, часом;
- визначити зміст та обсяг домашнього завдання.

Організація педагогічної діяльності викладача та навчально-пізнавальної діяльності учнів передбачає:

- наявність поурочно-тематичного плану, журналу теоретичного навчання, учнівських зошитів, підручників, довідкової літератури, навчальних посібників, комплексу роздаткового дидактичного матеріалу;
- раціональна постановка викладачем цілей та завдань діяльності, сприйняття і осмислення їх учнями, спрямування навчальної діяльності на досягнення мети;
- мотивація наступної спільної діяльності викладача й учнів на уроці;
- планування, нормування, конструювання, прогнозування, діагностування діяльності викладача й учнів на уроці;
- озброєння учнів раціональними способами навчально-пізнавальної діяльності;

- ☑ контроль, самоконтроль, взаємоконтроль і корекція діяльності викладача й учнів, її результативності;
- ☑ обладнання робочих місць викладача й учнів відповідно до стандартних гігієнічних вимог;
- ☑ раціональний розподіл і використання часу на окремі види діяльності викладача й учнів на уроці.

Організація навчально-методичного забезпечення і оснащення уроку:

- ☑ обладнання уроку (наявність підручників, навчального приладдя, роздаткового матеріалу, інструктивних карток тощо);
- ☑ оснащення уроку необхідною наочністю, у тому числі ТЗН, аудіовізуальними засобами, ПК;
- ☑ організація діяльності учнів-помічників.

Раціональне витрачання часу на організацію роботи викладача й учнів передбачає:

- ☑ своєчасний початок уроку;
- ☑ оптимальність витрат часу на взаємне привітання, перевірку присутності учнів;
- ☑ чітке дозування та корекція витрат часу на окремі етапи уроку;
- ☑ своєчасне завершення уроку.

Особливості деяких моментів уроку

«Вхід в урок»

Викладач починає урок з «настроювання». Наприклад, знайомимо з планом уроку в гумористичні формі: спочатку ми разом захопимось глибокими знаннями, для чого проведемо усне опитування; потім спробуємо відповісти на запитання (тема уроку); потім потренуємо мізки (розв'язування вправ); і, нарешті, витягнемо зі схованок пам'яті найголовніше (повторення);

Якщо є технічна можливість, урок можна почати з музичної фрази – мажорно-збудливої або мінорно-заспокійливої (залежно від змісту і форм майбутньої роботи); з інтелектуальної розминки (не занадто складних, а краще цікавих завдань, щоб налаштувати учнів на роботу, а не створювати стресову ситуацію).

«Завершення уроку»

Викладач завершує урок чітко, традиційним словом або дією. Нехай це буде проста фраза, але доброзичлива і категорична: «Урок закінчений. Успіхів вам!» Або: «Урок завершено, до зустрічі на наступному уроці!»

Учні цінують уміння завершити урок точно за дзвінком, не затягуючи його на півперерви. І все ж таки останнє слово за викладачем, а не за дзвінком.

Крім початку і завершення урок має ще й «середину».

«Відпочинок»

Аби зняти певну напругу чи втому від роботи, викладач може використати відпочинок-гру. Але вона має бути короткою, не набридати, не занадто збуджувати, не випадати із структури уроку, допомагати реалізації основної мети. Таким самим чітким, як і завершення уроку, повинно бути і завершення відпочинку. Не можна дозволяти учням заграгтися.

«Завдання на стіл!»

Часто здавання зошитів або письмових робіт затягується. Тому цю процедуру слід відпрацювати відразу і назавжди. Адже загальна плутанина та нервова обстановка дратують і педагога, і учнів. Це не кращим чином позначиться на наступних уроках.

За дві-три хвилини попереджуйте учнів про закінчення роботи і завершуйте її чіткою, може навіть невербальною командою.

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА. ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК

Відомим є життєве спостереження: ми любимо не стільки тих, хто нам допоміг, скільки тих, кому допомогли самі. Цей психологічний ефект є основою педагогіки співробітництва. Дай собі до-

помогти – і користь від цього буде велика. Викладач повинен максимально використовувати ситуації, у яких учні можуть йому допомогти.

Наприклад, учні можуть розробити дуже якісний дидактичний матеріал під вашим керівництвом; виконати взаємоперевірку зошитів, контрольних робіт; провести частину уроку; виконати роботу лаборанта.

Можна спеціально організувати ситуацію, у якій вам знадобиться допомога. Головне правило – допомога не буває „з-під палки”.

Значного ефекту можна досягнути, дозволивши учневі брати участь в управлінні навчанням, виконуючи певну роль.

Для педагога не стільки важлива оцінка результатів його праці, яку дає керівник (директор, заступник директора чи методист), скільки оцінка, що дається учнями. Існує низка методичних прийомів, які організують так званій *зворотній зв'язок*.

Метод рефлексії - один з них. Пропонуємо кілька варіантів його застосування.

1. У кожного учня знаходяться картки зі стилізованими малюнками т.зв. "*рожиці*", які відображають задоволення, незадоволення або байдужість. На початку і в кінці уроку учні піднімають ту, яка демонструє їх емоційний стан.

Таким чином викладач визначає, у якій емоційній атмосфері йому доведеться проводити урок і які емоції він в учнів викликав.

2. Більш складним і конструктивним прийомом є резюме – письмові відповіді учнів на серію запитань, що відображають їхнє ставлення до проведеного уроку, предмета та викладача загалом.

Резюме можна проводити періодично (раз на тиждень, на місяць). Типовими питаннями можуть бути:

Що подобається на уроках?

Що не подобається на уроках?

Чи можеш вчитися краще?

Що заважає вчитися краще?

Які дії викладача вважаєш неправильними?

Постав оцінку викладачу за 12-бальною системою. Обґрунтуй її.

Постав собі оцінку. Обґрунтуй її.

3. Дебрифінг – резюме в усній формі. На лаконічно поставлене викладачем питання з приводу вражень від уроку учні по черзі одним-двома словами дають відповідь.

4. „Скринька побажань” - так називається зошит, що лежить на столі викладача. Кожний може взяти його і зробити свої записи: поставити запитання, звернутись із проханням, висловити бажання, повідомити викладачу про свої труднощі.

Резюме та записи в зошиті можуть бути анонімними, однак кожен педагог повинен прагнути до взаємної довіри і поваги в стосунках з учнями.

У НАВЧАННІ ВАЖЛИВІША МЕТОДИКА, А НЕ ЗНАННЯ. (Типи та структура сучасних уроків)

Коли вчителі перестануть учити, учні нарешті зможуть учитися.

Ларошфуко

Сьогодні найбільш поширеною є типологія уроків за ціллю, що переважає.

Так, за когнітивними цілями виділяють:

- 1-й – урок засвоєння нових знань;
- 2-й – урок формування вмінь і навичок;
- 3-й – урок застосування знань;
- 4-й – урок узагальнення та систематизації знань;
- 5-й – урок контролю й оцінювання навчальних досягнень;
- 6-й – комбінований урок.

Кожен із цих типів уроків має свою структуру, обов'язковими елементами якої є етапи: організаційний, мотивації навчальної діяльності, підбиття підсумків і домашнє завдання.

Крім зазначених етапів до різних типів уроків входять етапи актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, перевірки домашнього завдання, узагальнення і систематизації знань, контролю та ін. Структура кожного з типів уроків інваріантна.

Будова комбінованого уроку може варіювати залежно від складу цілей, яких планується досягти під час його проведення. Традиційно до комбінованих уроків викладачі включають: перевірку домашнього завдання, засвоєння нового матеріалу, розвиток умінь і навичок, закріплення здобутих знань і застосування їх на практиці. Із розвитком педагогіки та психології кожний з етапів модернізується, спираючись на новітні досягнення цих наук. У сучасному комбінованому уроці виділяють етапи експозиції, презентації нового, відпрацювання нового, контролю та оцінювання, а також організаційно-об'єднуючий етап.

Структура комбінованого уроку (за Т. Тучковою).

Назва етапу	Психолого-педагогічні особливості діяльності	
	Педагога	Учнів
Експозиція	Повідомлення або формулювання разом з учнями цілі, теми уроку (проблеми, плану)	Формування установки, мотиваційно-цільового підґрунтя, виявлення потреби у вивченні матеріалу
Презентація	Ознайомлення з основними положеннями нового матеріалу, створення умов для самостійного пошуку закономірностей, інформації тощо	Сприймання та часткове осмислення нового або самостійне здобуття знань
Відпрацювання нового матеріалу	Організація вправ з відпрацювання нового матеріалу, його застосування до розв'язання задач	Засвоєння та застосування нового матеріалу: осмислення, аналіз, систематизація, комбінування, визначення сфери застосування; тренінг із розвитку здібностей, навичок, умінь різних видів і рівнів
Контроль, оцінка	Контроль і оцінка раніше вивченого; контроль і оцінка рівня оволодіння новим матеріалом; контроль і оцінка самоорганізації учнів, їх уміння вчитися	Повторення, актуалізація раніше набутих знань, умінь і навичок. Самоаналіз. Самоаналіз і самоконтроль рівня оволодіння новим матеріалом. Підбиття підсумків уроку. Самоаналіз і самоконтроль самоорганізації навчання
Організаційно-пов'язуючий етап	Ознайомлення зі структурою домашнього завдання, з якого учні можуть обирати за бажанням окремі завдання	Осмислення, вибір, письмова фіксація завдання. Виконання завдання

Комбінація зазначених елементів у структурі комбінованого уроку може бути різною:

- ☑ Експозиція → презентація нового → відпрацювання нового → контроль і оцінювання → організаційно-пов'язуючий етап, який призначений для об'єднання всіх етапів уроку;
- ☑ Експозиція → контроль і оцінювання раніше вивченого → презентація нового → відпрацювання нового → контроль і оцінювання, організаційно-пов'язуючий етап та ін.

Усе більша кількість учених схиляється до думки про доцільність створення циклів уроків, проведення яких сприяло б залученню учнів до тих видів діяльності, у процесі яких досягаються намічені цілі.

Циклом називають певну послідовність уроків, об'єднаних за будь-яким критерієм, яка може повторюватися.

Так, за І. Підласим, цикл може включати:

- ☑ вступний урок;
- ☑ уроки засвоєння нових знань;
- ☑ уроки розвитку нових умінь, навичок;
- ☑ уроки узагальнення, систематизації;
- ☑ уроки контролю та корекції знань і вмінь;
- ☑ підсумковий урок.

НЕОБХІДНО ВИГНАТИ З УРОКІВ БОГА СНУ МОРФЕЯ...

(Деякі моделі сучасних уроків)

Необхідно вигнати з уроків бога сну Морфея та частіше запрошувати бога сміху Момуса.

Ш. Амонашвілі

Урок у технології проблемного навчання.

Урок у технології проблемного навчання виглядає як ланцюжок навчальних проблем, що викладач створює, вислуховуючи різні точки зору, аналізуючи їх з допомогою учнів, знаходить відповідні форми та способи фіксації одержаних результатів.

Реалізація моделі проблемного навчання вимагає від педагога таких дій:

- ☑ Давати учням навчальні завдання у зрозумілій і цікавій формі.
- ☑ Виконувати функції координатора пошукових дій учнів і партнера, допомагаючи окремим учням і групам, диференціюючи зміст допомоги.
- ☑ Уміти зіштовхнути учня з проблемою, стимулюючи творче мислення з допомогою постановки питань.
- ☑ Коректно виправляти помилки, яких учні припускаються у процесі пошуку гіпотез та їх доказів.
- ☑ Спрямовувати дії учнів на самостійне освоєння різних джерел інформації. Пропонувати свою допомогу тільки в тих випадках, коли учні не можуть самостійно прийняти необхідне рішення.

Технологія проблемного навчання передбачає:

1. Зіткнення з проблемою, створення проблемної ситуації.
2. Збирання й аналіз даних. Актуалізація життєвого досвіду з розв'язання проблем, пошук відомостей про об'єкт чи явище, яких не вистачає для розв'язання проблеми.
3. Визначення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання гіпотези. Якщо учні не можуть сформулювати гіпотезу, то вона може бути запропонована викладачем.
4. Збирання інформації, проведення досліджень, вивчення таблиць, графіків, читання рекомендованої літератури, результатом чого є перевірка припущень і побудова учнями пояснення ситуації, що призвела до виникнення проблеми.
5. Формулювання висновків, аналіз процесу дослідження.

Урок у технології особистісно орієнтованого навчання (ООН).

Технологія ООН передбачає поєднання навчання (як нормативної діяльності суспільства) з учінням (як діяльністю, у якій бере участь кожна конкретна дитина і досвід здійснення якої має значення для окремого учня). Зміст, методи та прийоми цієї технології спрямовані на формування особистісно значущих способів пізнання шляхом організації цілісної навчальної (пізнавальної) діяльності.

Основні вимоги до організації і дидактичного забезпечення ООН

- ☑ Навчальний матеріал і характер його подання мають забезпечуватися життєвим досвідом учня, враховувати результати попереднього навчання.
- ☑ Виклад матеріалу має орієнтуватися не тільки на розширення його обсягу, структурування, узагальнення предметного змісту, але й на перетворення суб'єктивного досвіду кожного учня.
- ☑ Під час навчання необхідним є елемент постійного узгодження досвіду учня з науковим змістом знань, які здобуваються в процесі роботи на уроці. Навчальний процес має бути організований так, щоб кожен учень мав можливість самостійно вибрати способи його відпрацювання і способи виконання запропонованих завдань.

Необхідно виокремлювати загальні міжпредметні та специфічні предметні прийоми навчальної діяльності, з огляду на їх роль в особистісному розвитку учня.

Необхідно забезпечувати контроль і оцінювання процесу навчання, а не лише його результатів.

ООН – це не просто врахування особливостей суб'єкта навчання, але й така методологія організації умов навчання, що передбачає не «урахування», а залучення його особистісних функцій чи його суб'єктивного досвіду.

Урок у технології розвитку критичного мислення.

Урок у цій технології можна умовно поділити на три етапи.

Перший етап = актуалізація пізнавальних інтересів = «виклик».

На цьому етапі виконуються три завдання:

- викликати інтерес, схвилювати, спровокувати учнів думати, згадувати те, що вони вже знають;
- вибрати такі методи та прийоми роботи, що активізують участь учнів у навчальному процесі;
- сприяти формуванню інтересу учня і розуміння мети вивчення теми, розвивати внутрішню мотивацію цілеспрямованого навчання і підтримувати пізнавальну діяльність.

Другий етап = засвоєння змісту. На цьому етапі відбувається безпосереднє знайомство учнів з новою інформацією шляхом:

- читання тексту;
- перегляду кінофільму;
- прослуховування лекції;
- виконання експерименту тощо.

Основні завдання етапу:

- підтримувати зацікавленість, викликану на першому етапі;
- стимулювати старання учнів;
- відстежувати ступінь засвоєння нових знань.

Активність учнів виявляється в тому, що вони:

- ставлять запитання;
- роблять помітки в уривках тексту, що викликають сумнів, незрозуміння та ін. Учитель стимулює діяльність учнів, заохочуючи такі методи, як аналіз, синтез, порівняння.

Третій етап = осмислення.

На цьому етапі уроку відбувається:

- осмислення учнями нового матеріалу;
- адаптація нових понять в особистій системі знань учня, тобто зміна вже існуючих уявлень;
- реструктуризація сформованих зв'язків, що формують місце для нових зв'язків;
- засвоєння і закріплення нових зв'язків.

На цьому етапі учитель виконує два важливих завдання.

1. Спонукає учнів виражати своїми словами отриману інформацію, оскільки ми краще запам'ятовуємо те, що формуємо самостійно.

2. Сприяє обміну ідеями між учнями, у результаті чого збагачується їх словниковий запас та активізуються здібності до самовираження.

Наведемо приклади деяких методів розвитку критичного мислення.

Метод «Знаю = хочу довідатися = учуся». Цю техніку використовують у роботі з відомою темою. Цінність її полягає в тому, що вона охоплює всі етапи уроку – актуалізацію, усвідомлення, рефлексію.

Дії. Викладач повідомляє учням тему для вивчення. Учні об'єднуються в пари і протягом 4–5 хвилин обговорюють один з одним усе, що їм відомо з теми. У цей час викладач креслить на дошці таблицю.

Що ми знаємо	Що хочемо довідатися	Що ми довідалися (вивчили)

Викладач надає слово кожній парі і з їхніх слів заповнює першу графу таблиці. При цьому він може редагувати інформацію. У тих випадках, коли учні не впевнені у своїх знаннях, викладач записує інформацію до іншої графи.

Викладач пропонує учням разом шукати відповіді на питання в другій графі.

Учні читають текст (підручника чи іншого джерела) і формулюють відповідь на питання або просто повідомляють нову інформацію. Усе це записується до третьої графи.

Викладач звертає увагу учнів на питання з другої графи. Якщо відповіді не знайдено, викладач пропонує інше джерело інформації.

Дослідницький метод

1. Формулювання завдання.
2. Активізація опорних знань.
3. Висловлювання гіпотез.
4. Визначення алгоритму, способу виконання завдань.
5. Перевірка й оцінювання результатів.
6. Висновки.

Проблемний метод

1. Вибір і визначення проблеми.
2. Інтенсивна розумова діяльність (протиріччя між раніше одержаними знаннями й новими, невідомими).
3. Висловлювання ідей.
4. Розв'язання проблеми (вибір оптимального варіанта).

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ – АБСТРАКЦІЯ... (Технологічні підходи до проектування уроку)

Педагогічна теорія – абстракція. Її практичне застосування – завжди високе мистецтво.

І. Підласий

- ? Чому оволодіння технологіями стає пріоритетним для освоєння викладацької професії?
- ? Чим відрізняються поняття «технологія» та «індивідуальна майстерність педагога»?

Педагогічні технології

(Для чого вони потрібні сучасному викладачу)

У сучасній навчально-методичній літературі широко використовується поняття «педагогічні технології». Сьогодні про педагогічні технології говорять повсюди і з метою характеристики пріоритетних напрямів педагогічних перетворень, і з метою популяризації проблемного та розвиваючого навчання, і під час підготовки сучасного уроку.

На думку російського педагога В. Беспалько, «будь-яка діяльність може бути або технологією, або мистецтвом. Мистецтво ґрунтується на інтуїції, технологія – на науці». Творчий педагог постійно перебуває в русі: він шукає нові шляхи вдосконалення шляхом спроб і помилок, на основі власної інтуїції й досвіду досягає певних результатів. Однак коли викладач, узагальнивши власний досвід, створює зі своїх напрацювань систему і ця система може бути доступною для використання іншими педагогами, то це вже народження технології. Технологія дозволяє педагогам скорочувати шлях до мети, допомагає економити час і сили. З іншого боку, нові часи завжди вимагають нових технологій. Технологія повинна відповідати духу часу, бути адекватною до його вимог та можливостей. Отже, сьогодні для досягнення високого професіоналізму необхідне досконале знання педагогічних технологій, безперервна самоосвіта, вміння «зазирнути» в майбутнє.

Існуючі технології можна розподілити таким чином:

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Макротехнології	Мікротехнології
<ul style="list-style-type: none">• Принципи побудови конкретних педагогічних систем;• методи й способи досягнення цілей;• прогнозування результатів тощо. <p><i>Наприклад:</i> технологія профільного навчання; технологія розвиваючого навчання та ін.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Предметні методики;• технології розв'язання окремих дидактичних задач (наприклад, технологія вивчення нового матеріалу, технологія виконання домашніх завдань тощо);• авторські технології

Метою будь-якої технології є досягнення більш високого рівня навчання та виховання. Для здійснення цього педагогічна технологія повинна задовольняти такі вимоги:

- ☑ **науковість** — усі педагогічні прийоми певної технології повинні мати наукове обґрунтування;
- ☑ **системність** — усі складові технології (прийоми, методи, форми) повинні бути взаємозв'язані та складати в сукупності єдине ціле;
- ☑ **передбачуваність** — етапи впровадження та очікувані результати технології повинні бути чітко сплановані;

- ☑ **ефективність** — застосування певної технології виправдовує витрати (часові, емоційні, матеріальні тощо) для отримання гарантованого результату;
- ☑ **можливість відтворення** — можливість використання, повторення технології іншими суб'єктами;
- ☑ **оптимальність** — певна технологія має низку переваг порівняно з іншими для отримання бажаного результату.

Урок — основа технології (Як підібрати потрібну технологію)

Добре продуманий та правильно побудований урок, як правило, дає добрі результати. А що ми розуміємо під добрим результатом? Формування конкретних знань, умінь, навичок? Якими знаннями слід «нафарширувати» учня?

Припустімо, що учні за допомогою педагога витратили час, напружились і вивчили матеріал. А далі що? Якою є практична значущість та можливість застосування цих знань?

Сьогодні потрібне уточнення значущості знань поряд з умінями, навичками та рисами особистості.

Нерідко учні не можуть зв'язати поняття навіть одного й того ж предмета. Знання їх часто відірвані від дійсності, мають формальний характер, швидко застарівають. Тому бажано змістити акценти на вміння навчатися, набуття практичних навичок, формування особистої позиції учня. Особливо це стосується професійно-технічної освіти.

Ринок технологій сучасного уроку насичений. Комерційні групи, що конкурують між собою, лабораторії, видавництва пропонують усе нові й нові розробки.

Щоб звести до мінімуму ризик помилок і **вибрати** ту **технологію**, яка підходить саме вам і вашим учням, слід:

- ☑ чітко визначити соціальну групу, на яку орієнтована технологія.
- ☑ визначити освітній рівень учнів, на яких орієнтована технологія. У групах з високим освітнім потенціалом та з низьким потрібні різні технології;
- ☑ з'ясувати, що саме ви будете запозичувати - технологію цілком чи окремі елементи, що сподобалися;
- ☑ зважити свої можливості. Чи є сенс, наприклад, реалізовувати комп'ютерні технології, якщо у вашому училищі чи ліцеї немає комп'ютерного класу?
- ☑ критично оцінити власний рівень підготовленості. Якщо для реалізації технології вам достатньо вивчити літературу, що в поєднанні з вашим досвідом досить легко дозволяє подолати всі організаційні труднощі, - це шлях до успіху! Якщо ви відчуваєте «прогалини», то існує багато способів «заповнити» їх.

Чому навіть дуже гарна технологія не завжди «спрацьовує»?

Мабуть, кожен викладач, майстер виробничого навчання, знайомлячись з розробками численних технологій, знаходить для себе цілком відомі прийоми. Досвідчені педагоги вже давно використовують і «мозкові штурми», і тренінги, і конференції, і ще багато інших традиційних і нетрадиційних форм роботи та способів організації діяльності на уроці. Існують різні думки щодо результативності подібних уроків. Багато хто віддає перевагу традиційній схемі проведення уроків, адже один-два рази проведені в нестандартному режимі заняття не приводять до очікуваних результатів. І не повинні приводити з таких причин:

- ☑ **значні витрати навчального часу** на розв'язання організаційних питань (хто та який матеріал готує? хто з ким сидить? тощо);
- ☑ **значна нестача урочного часу** на розв'язання навчальних завдань (цей час витрачено на організацію);
- ☑ **відсутність системи** (алгоритму) використання інноваційних прийомів та довгострокового планування очікуваних результатів.

Висновок: використовувати технологію проведення не окремо взятого уроку (дійсно, результати будуть незначні), а впроваджувати інноваційні технології поступово, створюючи організаційну базу, відпрацьовуючи механізми, відстежуючи настрій і ступінь зацікавленості учнів. І от тоді з'являться результати: партнерські взаємовідносини педагога й учнів, розширення діапазону вмінь і навичок; «підтягування» слабких і, головне, поява дійсно зацікавлених в отриманні знань, засвоєнні вмінь і навичок.

Як „сконструювати” тему?

Будь-який технологічний прийом, що використовується на уроці, має бути доцільним. Отже, під час вивчення різних тем слід застосовувати різні прийоми. У той же час ефективність кожного прийому залежить від його умілої організації, яку можна виробити за умови неодноразового використання певної технології. Як же бути? Виникає суперечність: багаторазове повторення однієї й тієї ж технології призводить до одноманітності, а різноманітні технології можуть призвести до низького рівня організації, отже, будуть малоефективними. „Золота середина”, вихід із протиріччя – це завчасне обмірковування педагогом основних прийомів і способів дії на уроках усієї майбутньої теми.

Форма „конструктора” навчальної теми

Тема уроку	Основні етапи уроку				
	актуалізація	мотивація	вивчення	повторення, закріплення	домашнє завдання
1. ...	<i>опис прийомів</i>	<i>опис прийомів</i>	<i>опис прийомів</i>	<i>опис прийомів</i>	<i>опис прийомів</i>

Конструктор уроку „Інтерактивні прийоми”

Наведемо приклад конструктора уроку із використанням інтерактивних прийомів. Взевши за основу етапи діяльності (по горизонталі), добираємо прийоми, які найбільш повно відповідають їх меті, складаємо „формулу” (описову характеристику) кожного прийому. Використовуючи інтерактивні прийоми, слід враховувати загальні умови їх ефективності.

№	Назва прийому	Цілепокладання	Планування	Організація	Реалізація цілей	Аналіз, рефлексія
1.	„Велике коло”	„Обговорюємо разом, що для нас цікаво”	„В основі успіху будь-якої справи лежить чітке бачення цієї справи – план”	„Спосіб застосування знань представити у вигляді схеми”	„Спостерігай і роби висновок”	„Оціни свої знання і перевір об’єктивність оцінки”
2.	„Графіті”			„Обмін інформацією – шлях до її глибокого усвідомлення”		
3.	„Джигсоу”			„Постійний пошук – шлях до знань”	„Якщо проблема не обговорюється, то вона не зникає”	
4.	„Мозковий штурм”	„Самостійно визначте коло власних проблем”				„Запитай однокласника – перевір свої знання”

№	Назва прийому	Цілепокладання	Планування	Організація	Реалізація цілей	Аналіз, рефлексія
5.	„Розв’язання проблем”	„План перед очима – спосіб раціональної організації та оцінювання своєї діяльності”			„Висловлену одногрупниками думку підтвердь і пошир”	
6.	„Зіграй роль”	„Розумію, як це важко відчувати себе в ролі викладача”		„Вільне висловлювання думки”		
7.	„Займи особисту позицію”	„У суперечці народжується істина”				„Сумнів - двигун історії”
8.	„Мікрофон”			„Ділова гра – модель життєвого простору”	„Кожен несе відповідальність за інших”	„Змагання – стимул інтересу, активності, пошуку”
9.	„Дискусія”, „Дебати”				„Із частин складаємо цілісний об’єкт”	„Підсумок уроку - результат колективного мислення”

ХТО НЕ ЗНАЄ, КУДИ ПРЯМУЄ... (Формування мети уроку та очікуваних результатів)

Хто не знає, куди прямує, дуже здивується, якщо потрапить не туди.

Марк Твен

Потрібно, щоб усі учні вже із самого початку ясно бачили мету з усіма проміжними ланками й прагнули досягти її.

Я.А. Коменський

- ? Що є першочерговим – навчальні результати чи розвивальна мета?
- ? Що взагалі є метою, а що засобом її досягнення?

Сьогодні значна кількість учених і педагогів-практиків вважають, що на уроці необхідно ставити одну загальну мету (ціль) навчання, усі інші є її складовими або похідними підцілями. Можемо зустріти й класичне формулювання «триєдиної мети», й так звану дворівневу модель, що складається з мети, орієнтованої на результати навчання, і розвивальної мети, що розглядається як засіб досягнення намічених цілей.

Найбільш важливим елементом проектування уроку є поділ головної мети на складові – завдання уроку. Для того, щоб чітко їх сформулювати, необхідно уявити всі ті прості дії, послідовність виконання яких дасть можливість досягти мети.

Виходячи з того, яким чином ці навчальні завдання будуть реалізовуватись, потрібно сформулювати і виховні, і розвивальні завдання.

Способи формулювання мети уроку

Способи представлення	Типові формулювання
1. Через навчальний зміст	Розглянути питання про..., вивчити ... тощо
2. Через діяльність учителя	Ознайомити учнів із ..., дати знання про ..., пояснити, розповісти про ... тощо
3. Через процеси інтелектуального, емоційного, особистісного розвитку	Сформулювати уявлення про ..., розвивати ... мислення, формувати пізнавальну активність тощо
4. Через навчальну діяльність учня (результати навчання)	Називати, пояснювати, аналізувати, визначати, прогнозувати тощо

Очевидно, що перші два способи вже не відповідають сучасним. Адже, визнавши головним суб'єктом навчального процесу самого учня, й мету навчання також необхідно ставити у відповідності з його інтересами, потребами й мотивами.

Враховуючи те, що на уроці здійснюється два види діяльності: педагога й учня, тобто, викладання і навчання, відповідно має бути дві мети – мета викладача (майстра виробничого навчання) й учня. Поки що в педагогічній науці концепція мети учнівської діяльності практично не описана, а відповідно визначення мети уроку залишається тільки за педагогом, навчання носить ціленав'язуючий характер (наприклад: сформулювати в учнів уявлення..., ознайомити учнів з поняттям... розширити знання учнів про..., розвивати вміння аналізувати..., сприяти формуванню наукового світогляду...).

Традиційні недоліки формулювання мети уроку, виходячи зі змісту навчальної програми

- ☑ Мета ототожнюється зі змістом (мета формується як порція змісту, що має бути засвоєний);
- ☑ Мета сформульована здебільшого загально, відноситься до невизначеного майбутнього;
- ☑ Сформульована мета стосується діяльності педагога;
- ☑ Мета відображає те, що учень буде робити під час уроку, а не те, що він зможе зробити, яким учень буде після уроку тощо.

Як же визначити критерії добре сформульованих очікуваних кінцевих результатів, яка має бути мета діяльності викладача й учня на уроці?

Найважливішим є співвідношення мети уроку й інтересів та мотивів учнів та *об'єктивна можливість перевірки досягнення цієї мети* наприкінці уроку.

Мета кожного уроку *вимагає уваги до цілей усіх рівнів* пізнавальної, емоційної та психомоторної сфер та має *враховувати ступінь досягнення учнів* певного рівня у кожній з цих сфер. Звичайно ж, на уроці теоретичного навчання акцент робиться на пізнавальну сферу, на уроці виробничого навчання – на психомоторну.

Класифікація цілей освіти («таксономія цілей»)

Чіткому визначенню цілей навчання сприяє їх класифікація (таксономія). Так, наприклад, створення єдиної системи класифікації цілей навчання вимагало розробки цілей в трьох галузях (доменах): пізнавальній, емоційній та психомоторній. Американські педагоги та психологи створювали таку класифікацію впродовж двадцяти років. Вона була завершена на початку 80-х рр. у вигляді чіткої класифікації (таксономії) для трьох сфер (доменів): пізнавальної, емоційної та психомоторної. Це загальноприйнята у міжнародному освітньому середовищі система цілей навчання.

Когнітивний домен, або пізнавальна сфера включає шість класів цілей, що розміщені відповідно до складності:

Знання (найпростіший клас) - здатність запам'ятовувати факти, принципи, процеси в різних предметних галузях.

Розуміння - здатність учнів зрозуміти матеріал, що вивчається.

Застосування - здатність використовувати засвоєний матеріал у нових ситуаціях.

Аналіз - здатність структурувати навчальний матеріал так, що стає зрозумілою загальна організаційна структура.

Синтез - здатність поєднати окремі частини знань з метою отримання цілого, що набуває нової якості.

Оцінювання – здатність судити про цінність даного навчального матеріалу в рамках поставленої мети.

Особистісна, або емоційна сфера включає цілі, що стосуються емоцій, почуттів, цінностей, позицій та пов'язані зі змінами в них.

Ця сфера поділяється на п'ять основних класів:

Сприймання – здатність учня бути уважним.

Реагування – ступінь активності учня.

Переконаність – готовність відстоювати власну точку зору, уміння вибирати цінності та ідеї.

Селективність – здатність виділяти головне.

Індивідуальність – вищий рівень сформованості особистості, що визначається індивідуальною лінією поведінки.

Психомоторний домен (сфера)

Психомоторна сфера пов'язана із рухами, маніпуляціями з матеріалом або об'єктом, а також із координацією. Поділяється на п'ять класів відповідно до рівня розвитку психомоторних здібностей.

Перший клас: повторення дії внаслідок спостереження та наслідування – імітація.

Другий клас: дія за інструкцією, що зафіксована в усвідомленому вмінні, – маніпуляція.

Третій клас: повноцінне, впевнене (без інструкцій) виконання дії, що контролюється свідомістю.

Четвертий клас: вміння виконувати узгоджено сукупність дій із усвідомленим контролем.

П'ятий клас: вміння виконувати сукупність дій автоматизовано з повним засвоєнням знань.

Враховуючи вищесказане, можна припустити, що правильно запланований та сформульований навчальний результат уроку (мета) має:

- визначати важливі вимоги до навчання;
- визначати певний рівень досягнень учнів у трьох сферах;
- бути досяжним та таким, що підлягає оцінюванню;
- бути написаним у майбутньому часі (включати дієслово, об'єкт і додаткове речення, яке виражає умову).

Наприклад: „після уроку учні зможуть: називати ..., показувати ..., характеризувати ..., пояснювати причини..., оцінити стан... тощо”.

Отже, на сьогодні в сучасному освітньому процесі важливим є не стільки ступінь засвоєння змісту, скільки ступінь досягнення добре сформульованих освітніх цілей (як для педагога, так і для учня). І саме педагогу необхідно прагнути, щоб і учень на кожному уроці мав бажану, продуману мету своєї діяльності!

САМОСТІЙНІ ДУМКИ ВИНИКАЮТЬ ТІЛЬКИ ІЗ САМОСТІЙНО ОТРИМАНИХ ЗНАНЬ... (Методичні прийоми для перевірки домашнього завдання)

...Поставити справу так, щоб усе, що підлягало вивченню, вивчалось:

- легко;
- швидко;
- ґрунтовно.

Я.А. Коменський

Початок уроку – це, перш за все, перевірка домашнього завдання і налаштування на отримання нових знань. Давайте перевіряти домашнє завдання дуже відповідально, але в несерйозній формі. Для учнів це буде гра, а для нас – методичні прийоми, серйозні прийоми, які ми назвемо несерйозно.

Інтелектуальна розминка. Інтелектуальна розминка – це два-три не дуже складні питання для розмірковування; основна мета такої розминки – налаштування учня на роботу.

Барон Мюнхгаузен. Мета – спростувати заздалегідь підготовані вигадки барона Мюнхгаузена або запропонувати учням як домашнє завдання вигадати явно неправдиві твердження, які зачитуються та спростовуються на уроці.

Пінг-понг. До дошки викликаються два учні. Вони по черзі ставлять один одному підготовлені вдома запитання з теми домашнього завдання. Група оцінює якість запитань і відповідей. Враховується оригінальність, винахідливість, гумор, ґрунтовність відповідей.

«Так - ні». Це універсальна гра, яка дуже подобається учням і залучає до активної участі в навчальному процесі.

Викладач загадує щось (природне явище, число, предмет, історичну подію, літературний персонаж та ін.). Учні намагаються знайти відповідь, ставлячи питання. На ці питання викладач відповідає словами «так», «ні», «так і ні». Питання треба ставити так, щоб звучувати коло пошуку. Універсальність цього методичного прийому полягає в тому, що його можна використовувати і для організації відпочинку, і для створення інтригуючої ситуації. Перевагами прийому є те, що він навчає систематизувати відому інформацію, зв'язувати воедино окремі факти в загальну картину, навчає уважно слухати й аналізувати питання. Якщо питання некоректне або викладач не може дати на нього відповідь з дидактичних міркувань, то він відмовляється від відповіді наперед обумовленим жестом. Після гри треба обов'язково обговорити питання: які з них були найвдалишими, які менш вдалими. Головне в цьому прийомі – навчити виробляти стратегію пошуку, а не закидати викладача незліченною кількістю питань.

Бліцопитування. Перший учень ставить коротке питання другому. Другий – третьому, і так до останнього учня. Час на відповідь – кілька секунд, викладач має право зняти питання, яке не відповідає темі або недостатньо коректне. Кожний учень має право відмовитися від участі в бліцтурнірі, тому, щоб процедура не зірвалася, викладач з'ясовує наперед, хто з учнів хотів би взяти участь у цьому процесі.

Як варіант для перевірки домашнього завдання або на узагальнюючому уроці можна запропонувати влаштувати змагання між рядами на якийсь час, тобто яка з груп, не перериваючи ланцюжок, правильно і швидше за інших відповість на питання. При цьому треба вибрати рефері, які контролюватимуть правильність відповідей і час, за який учні впораються із завданням.

Впізнай мене. Варіант 1. На уроці історії, географії, хімії, літератури можна запропонувати учням виступити від імені відомої особистості (вченого, літературного або історичного героя), при цьому не називаючи її, але описуючи вчинки, відкриття, міркування.

Варіант 2. Учень описує портрет літературного героя.

Лицарський турнір. Учень виходить до дошки і за пройденою темою ставить викладачеві наперед підготовлені питання, на які він хотів би отримати відповідь. У свою чергу викладач ставить питання учню. Уся дія триває не більше 10 хвилин. Проведення турніру оголошується заздалегідь. Питання мають бути стислі, відповіді – короткі й по суті. Рефері може зняти неконкретне питання. Учні оплесками чи підняттям руки (або проставляючи оцінки на аркуші) оцінюють дії учня й викладача.

Диктант для «шпигуна». Цей методичний прийом дозволяє розвивати зорову пам'ять, тренує уважність і відповідальність за кінцевий результат. Група поділена на 5–6 команд. Текст диктанту теж ділять на стільки ж частин. Аркуші з текстом прикріплюються до стін якнайдалі від команди, для якої вони призначені. Кожний з членів команди стає «шпигуном». Він підходить до тексту (стільки разів, скільки потрібно), читає його, запам'ятовує, повертається до команди і диктує їм свою частину. Команди змагаються, перемагає та група, яка закінчить роботу раніше і не зробить помилок (або зробить менше за інших).

„Знайди помилку“. Цей методичний прийом на етапі перевірки домашнього завдання можна застосувати як командну гру. Кожна команда готує вдома (або на уроці) текст з помилками з певної теми і пропонує його іншій команді. Для економії часу можна обмінятися текстами, які були заготовлені наперед. Користь подвійна й обопільна – чия команда краще захоче свої помилки і хто більше і швидше знайде.

Снігова грудка. Як росте снігова грудка, так і цей методичний прийом залучає до активної роботи все більшу кількість учнів.

Алгоритм цього прийому стисло можна описати так:

Слово – речення – питання – відповідь.

Варіант 1. Викладач показує на учня і говорить: «Слово!» Той промовляє слово, яке стосується теми уроку. Показує на іншого учня і говорить: «Речення». Другий учень складає речення з цим словом. Третій учень придумує питання до цього речення, четвертий учень відповідає на нього.

Варіант 2. Кожний учень додає до першого речення свій літературний «шедевр», таким чином, щоб утворився безперервний ланцюжок певних граматичних категорій.

Тренування пам'яті й уважності. Це достатньо цікавий прийом, він особливо ефективний, коли учні будуть готові працювати з ним. Попередьте їх заздалегідь.

Викладач дає учням аркуш, на якому посередині розташований текст, частина вірша, задачі. Завдання полягає в тому, щоб учні змогли написати необхідний текст зверху і знизу наявної фрази. Або спробувати висловити його усно – що ж мало передувати фразі й чим вона повинна була закінчуватися.

Умовні позначення. Для проведення цього методичного прийому наперед необхідно підготувати матеріал, який вам стане в нагоді. На щільному картоні розміром 15x15 см намалювати умовні знаки, як використовуються на уроках і знайомі учням. У грі беруть участь дві команди по два-три учні в кожній. Гру починають з жеребкування. Кожна команда має однакову кількість карток і шикується одна навпроти іншої. За командою викладача учень першої команди піднімає картку, суперники повинні протягом 5 секунд (час заздалегідь обумовлюється) назвати умовний знак. Потім у гру вступає учень з іншої команди, що стоїть напроти першого гравця і т. д. Перемагає команда, що має у своєму активі найбільшу кількість правильних відповідей.

„Місткий кошик“. Цей методичний прийом дуже доречний перед проведенням тематичного оцінювання, оскільки грає роль розминки.

На аркуші паперу учні малюють кошик, на якому пропонується написати терміни з теми. Головне, щоб «кошик» був заповнений вщерт. Через певний час викладач зупиняє гру і просить одного з учнів зачитати слова. Учні викреслюють назви, які повторюються в їх записах. Переможцем виявиться учень, у якого більше за інших записано термінів, тобто в якого найбільш місткий кошик знань.

Лото. Цей методичний прийом теж вимагає попередньої підготовки. На аркуші щільного паперу або на картоні великими буквами записують формули (умовні знаки, слова і т. д.), які були вивчені на попередніх уроках. Потім аркуш паперу розрізають так, щоб на кожній частині паперу залишилися окремі цифри, букви, математичні (хімічні, географічні) знаки. Розрізані частини лото (у двох екземплярах) змішують на столі. Викладач викликає двох учнів до столу і пропонує скласти формули (слова). Перемагає той, хто це зробить швидше і правильніше. До гри можна ввести рефері, який оцінить і прокоментує результати.

Рецензія. Відповідь учня записується на магнітофон (мобільний телефон). Цей запис група прослуховує ще раз і пише рецензію за планом, який записаний на дошці.

План рецензії:

1. Повнота відповіді.
2. Логіка викладу.
3. Наявність (відсутність) фактичних помилок у викладі.
4. Мовна грамотність.
5. Наявність прикладів.
6. Оцінювання відповіді.

Рецензії можна перевірити вибірково, викладач дає свої коментарі до них.

Хокей. Грають дві команди по шість учасників: один воротар, двоє захисників, троє нападаючих. Правила такі: кидок у ворота означає питання, поставлене суперниками. Кидок у ворота здійснюють нападаючі. «Гол» – відсутня відповідь (або відповідь невірна). «Шайба відбита» – захисники або воротар дали правильну відповідь на питання.

Арбітр рахує кількість пропущених і забитих «шайб», стежить за часом гри, за дотриманням правил гри, видаляє порушників, використовує музичні паузи. Інші учні грають роль запасних гравців або вболівальників.

«КЛАСИКА ЖАНРУ»

I. ОПИТУВАННЯ УЧНІВ.

Існує багато варіацій опитування учнів, розглянемо деякі з них.

Ідеальне опитування. Ідеальне опитування – це коли фактично опитування немає. На питання викладача: «Хто сьогодні готовий отримати найвищу оцінку? Хто добре готовий до уроку? Хто не готовий?» учні піднімають руку. Варіацій питань може бути безліч, головне, що діти самі оцінюють свій рівень підготовки домашнього завдання.

Щадне опитування. Учнівський колектив розбивається на дві групи по рядах, варіантах. Викладач ставить питання. На нього відповідає перша група. При цьому кожний учень дає відповідь на це питання своєму сусіду по парті – учню другої групи. Потім на це ж питання відповідає кращий учень або викладач. Учні другої групи, вислухавши відповідь викладача, порівнюють його з відповіддю товариша і виставляють йому оцінку. На наступне питання відповідають учні другої групи, а учні першої їх вислуховують. Тепер вони виконують роль арбітра і після відповіді викладача вистав-

ляють оцінку учням другої групи. Таким чином, поставивши 10 питань, ми досягаємо того, що кожний учень відповідає на 5 питань, прослуховуватиме відповіді викладача й оцінить свого однокласника.

Тихе опитування. Бесіда з одним або декількома учнями відбувається пошепки, тоді як група зайнята іншим завданням, наприклад тренувальною контрольною роботою. Цей методичний прийом незамінний у тому випадку, коли в групі є діти, які з певних причин соромляться (бояться) відповідати при всіх.

Опитування у формі діалогічної пари. Викладач пропонує на дошці групу репродуктивних або проблемних питань і завдань за вивченим матеріалом, наперед проставивши бали складності. Потім учні в парі обирають собі завдання і починають спільно готуватися до рішення або відповіді. Потім вони обговорюють або розв'язують проблеми, що виникли. Нарешті, кожен з них готує питання, на які слід дати відповідь, для свого товариша, після чого відбувається обговорення оцінок, що заслуговує кожен з них або всі разом, передається аркуш аналізу спільної діяльності педагогу.

II. ТЕСТИ.

Цей методичний прийом останнім часом став надзвичайно популярним та має велику кількість варіацій.

«Тест» – англійське слово, в перекладі означає «проба», «іспит», «дослідження». Необхідність використання об'єктивних методів оцінювання знань і спонукала американця Дж. Райса в 1894 р. звернутися до тестів. Широке використання методу почалося в 1914 р. Тоді в США йому віддавали перевагу під час оцінювання знань школярів

У педагогічній практиці використовують відкриті та закриті тестові завдання. У відкритих завданнях учень сам записує коротку відповідь, у закритих він обирає відповідь з кількох запропонованих варіантів. Робота з відкритими тестами дає учням змогу виявити певну самостійність, однак вона вимагає багато часу.

Закриті тести різноманітніші. Одні з них вимагають від учнів лише пригадати вивчений матеріал, інші перевіряють його розуміння і навіть уміння розв'язувати задачі.

На кожному уроці можна використовувати тести оперативного контролю. Невеликі за розмірами (5–8 запитань), вони можуть проводитись у вигляді диктанту. У цьому випадку перелік відповідей на запитання записується на дошці (у закритому тесті). Краще використовувати два варіанти запитань. Такі тести мають навчальний характер, тому перевірити їх слід одразу ж після виконання. Викладач вибірково перевіряє роботи окремих учнів, усі інші тести обробляються учнями з допомогою взаємоперевірки. Викладач оголошує результати й аналізує помилки.

Складаючи тести, необхідно уникати таких недоліків, як одноманітність побудови, недостатня увага до творчої діяльності, вмінь та навичок учнів, нечіткість формулювання тощо. Завдання розміщуються у порядку зростання складності. Щоб уникнути списування, створюють чотири паралельні тести – варіанти однакової форми, змісту й складності – шляхом перестановки та перенумерації відповідей.

Рівні складності тестових завдань.

- Тести закритого типу з вибором одного варіанта відповіді.
- Відкриті тести (доповнення речень словом, словосполученням).
- Тестові завдання закритого типу із вибором кількох правильних відповідей (наприклад, установіть відповідність між, з'єднайте між собою за ознакою...).

Зразок оформлення завдання:

A. ...	1. ...
Б. ...	2. ...

В. ...	3. ...
Г. ...	4.

Зразок оформлення відповіді: А – 3, Б – 2, В – 1, Г – 4.

- Тестові завдання, що вимагають від учнів аналітико-синтетичних умінь для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, уміння обґрунтовувати свою думку, давати відповіді на проблемні чи світоглядні запитання. Можуть бути як відкритого (т.зв. творчі завдання), так і закритого типу (наприклад, оберіть правильне твердження, мотивуйте свій вибір).

Обов'язковою умовою результативності тестування є наявність детальних інструкцій щодо опрацювання завдань кожного рівня складності, а також оціночного апарату, з допомогою якого учень може не тільки обрати завдання відповідного рівня, але й здійснювати самооцінку власної діяльності.

Ідеальний варіант – коли тести друкуються на окремих аркушах. Одночасно з текстом завдань учні отримують бланк відповідей, з яким і працюють.

Перед початком тестування учням необхідно пояснити, як побудовані тести і як їх треба виконувати. Після закінчення тестування бланки тестів готові до використання в іншій групі, а бланки відповідей обробляються.

Тест-рейтинг. Це один з різновидів тестів, але складніший за технологією проведення (точніше технологією підрахунків). Проте, ефективність цього методичного прийому не викликає сумнівів.

Викладач готує питання за зразком відкритого тесту, тобто учень сам повинен записати коротку відповідь на питання. Після проведення тесту підраховується кількість правильних відповідей на кожне питання.

Потім це число віднімають від числа загальної кількості робіт. Таким чином, виходить «вартість» кожної відповіді. Чим більша кількість правильних відповідей, тим менше «коштує» ця відповідь. Чим менша кількість правильних відповідей, тим «дорожча» ця відповідь.

Зіставляючи результати по тесту, переводимо систему балів у традиційну оцінну систему.

III. РОБОТА З ТЕКСТОМ

Робота з текстовими матеріалами потребує особливої уваги і досліджень. Як правило, традиційні прийоми (прочитати і скласти простий або складний план, знайти відповідь на питання, пояснити прочитане) швидко набридають і не дають очікуваного результату.

Пропонуємо кілька оригінальних варіантів роботи з текстами.

Поєдинок. Учнівський колектив поділений на декілька груп. Кожній групі викладач дає окремий текст (як з пройденого матеріалу, так і новий, але зі знайомим змістом).

У кінці кожного тексту поставлено проблемне питання («Чи може...», «Що відбудеться, якщо...», «Чи вірне твердження...»).

У кожній групі призначають дуелянтів, решта учнів грає роль секундантів. Суперники від кожної групи по черзі сходяться в інтелектуальному поєдинку. Один учень висловлює свою точку зору на питання, а його суперник завдає «удару у відповідь» – контраргумент. При цьому враховується уміння вести суперечку, коректність, аргументованість. У цьому поєдинку, можливо, і не буде абсолютного переможця, а буде знайдено рішення, яке влаштує обидві сторони. Секунданти рецензують поєдинок і визначають найсильнішого бійця в інтелектуальних поєдинках.

Пошта. Кожному учню пропонується визначити свою «адресу» в кабінеті. Ряди парт гратимуть роль вулиць, самі парти або столи – будинків. Учні на аркушах записують питання за текстом домашнього параграфа, пишуть адресу однокласника (1-ша Зелена вулиця, будинок 3, Олені), свою

зворотну адресу і з допомогою листоноші відправляють записку адресату. Адресати повинні письмово відповісти на питання. За командою викладача гра зупиняється й оцінюються декілька «листів». Найвищу оцінку одержують ті, хто поставив цікаве питання й отримав на нього правильну відповідь.

Шпаргалка. Учням пропонується зробити шпаргалку (у три етапи) до складного або великого за обсягом тексту домашнього завдання. Цей методичний прийом прийнятний тоді, коли матеріал добре знайомий учням.

Етап 1. Скласти план тексту, використовуючи всього декілька ключових слів. Умова: на читання однієї сторінки тексту і конспектування відводиться тільки 30 секунд. Записи, які стосуються однієї сторінки підручника, відділяються суцільною лінією.

Етап 2. Текст знову з першої сторінки. Конспект записують у виді коротких тез. На роботу з однією сторінкою тексту відводиться 1 хвилина.

Етап 3. До шпаргалки записують питання до кожної сторінки, час роботи – 1 хвилина.

Після закінчення роботи проводиться конкурс шпаргалок (найкращі шпаргалки і питання).

Контроль шляхом вибору завдань. Найоптимальніший для вивчення точних дисциплін. Контрольна (перевірочна) робота виконується не шляхом розв'язування запропонованих задач, а шляхом вибору тих із них, які учень, на його думку, може розв'язати. На столах розкладаються задачі (завдання) трьох рівнів складності. Кожний учень читає умови завдань і робить відмітки на картці з допомогою оцінок за такими показниками: перші п'ять завдань – найпростіші, наступні – складніші, і нарешті, останні п'ять задач – складні. В останній графі ставиться буква «Н», якщо учень не розуміє задачі, і буква «П», якщо він розуміє завдання.

Варіант картки для заповнення.

Номери задач	1	2	3	4	5	6	4	8	9	10
<i>Знаю</i>										
<i>Можу розв'язати</i>										
<i>Розумію (не розумію)</i>										

ДЛЯ НАВЧАННЯ ПОТРІБНІ ЗВІЛЬНЕННЯ ЕНЕРГІЇ ТА МОТИВАЦІЯ. (Мотивація навчальної діяльності)

На початку своєї педагогічної діяльності я припустився багатьох помилок, які мені не хотілося б повторити. Найскладнішою проблемою виявилася для мене мотивація до навчання...

А. Дресер, американський педагог

- ? Як урахувати індивідуальні особливості учнів під час мотивації навчальної діяльності?
- ? Як визначити причини низької мотивації навчання?
- ? Як обрати най ефективніші шляхи формування мотивації на уроці?

Мотиви – головні сили, що рухають дидактичний процес. Вони посідають перше місце серед факторів, що визначають його продуктивність. Будь-яка діяльність матиме успіх тільки у тому випадку, якщо її учасники зацікавлені в результатах і беруть у ній безпосередню участь. А ступінь активності учасників у процесі діяльності визначається мотивами.

Вплив ставлення учня до навчання на його мотиваційну сферу.

Типи ставлення учнів до навчання:

- негативне;
- байдужне або нейтральне;
- позитивне аморфне;
- позитивне пізнавальне, усвідомлене;
- позитивне відповідальне, особистісне.

Коротко проаналізуємо особливості кожного типу ставлення учнів до навчання та його вплив на мотивацію.

Для негативного ставлення учнів до навчання характерно таке: бідність і вузькість мотивів; пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату; не сформовані вміння ставити цілі, долати труднощі; навчальна діяльність не сформована; відсутнє вміння виконувати дію за розгорнутою інструкцією дорослого; відсутня орієнтація на пошук різних способів дії.

За позитивного (аморфного) ставлення учнів до навчання в мотивації спостерігаються нестійке переживання новизни, допитливості, спонтанного інтересу; виникнення перших переваг одних навчальних предметів перед іншими; широкі соціальні мотиви обов'язку; розуміння і первинне осмислення цілей, визначених викладачем.

За позитивного (пізнавального) ставлення учнів до навчання мотивація характеризується постановкою нових цілей; народженням нових мотивів; осмисленням співвідношення своїх мотивів і цілей. Навчальна діяльність включає не тільки відтворення за зразками педагога завдань, способів дій, але й виникнення самостійно визначених цілей, а також виконання дій з власної ініціативи. Відбувається опанування вміннями планувати й оцінювати свою навчальну діяльність до її здійснення, перевіряти та контролювати себе на кожному етапі уроку.

За позитивного (особистісного, відповідального) ставлення учня до навчання мотивація характеризується стійкістю і неповторністю мотиваційної сфери; уміннями ставити перспективні, нестандартні цілі та реалізовувати їх; умінням долати перешкоди задля досягнення мети. У навчальній діяльності спостерігається пошук нестандартних способів виконання навчального завдання, гну-

чкість і мобільність способів дій, опанування навчальними діями та уміннями до рівня навичок і звичок культури праці, вихід з навчальної діяльності в самоосвітню, перехід до творчої діяльності.

**Класифікація найпоширеніших психологічних причин
низької мотивації навчання, їх ознаки та способи подолання**

Причина	Ознаки	Способи подолання
Слабке здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Спостереження у лікаря, несуворий режим
Не враховуються індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконати завдання в запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомогти учню вивчити свої особливості й навчити його враховувати їх у процесі діяльності. Викладач і майстер виробничого навчання мають дотримуватися певних правил під час роботи з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)
Відсутність мотивації досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, виявлення невпевненості у своїх силах	Підвищити самооцінку учня, сприяти формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Не володіє способами навчальної роботи (наприклад, не вміє працювати з підручником, не контролює свою роботу тощо)	Навчити основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки в розвитку пізнавальних процесів	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

Мотиваційно-організаційний етап уроку (МОЕ)

Охарактеризуємо діяльність педагога на мотиваційно-організаційному етапі навчально-пізнавальної діяльності учнів. **Мета викладача на даному етапі - перетворити учнів з об'єктів на суб'єкти навчальної діяльності**, що має забезпечити доцільність, організованість і правильність їх подальшої діяльності. Щоб досягти цієї мети, необхідно:

- організувати прийняття і розуміння учнями мети діяльності;
- організувати чітке бачення учнями результатів діяльності, ресурсів (інформації, вмінь, навичок), які їм стануть у пригоді, та способів можливої діяльності.

Змістом етапу МОЕ є підготовка учнів до здійснення діяльності на ґрунті основних понять і проблем навчального матеріалу, у результаті якої відбувається розвиток якостей особистості (набуття відповідних компетенцій).

Аналіз уроків дозволяє виділити **ряд типових помилок**, яких припускаються під час організації й проведення даного етапу викладачі.

- підміна мотивації актуалізацією опорних знань учнів;
- невідповідність організаційних форм методичним прийомам;
- відсутність взаємодії педагога й учнів (викладач розповідає, чому це важливо, на його погляд, та це не забезпечує включення учнів у процес);
- недостатня кількість часу, що відводиться для даного етапу;

- ☑ зосередження на формуванні пізнавальних мотивів, тобто таких, що викликані інтересом власне до процесу навчання, та ігнорування економічних, соціальних мотивів тощо

Критеріями, що свідчать про завершеність МОЕ, є здатність учнів дати відповідь на такі питання:

- ☑ Що вивчатиметься?
- ☑ Чому саме цей матеріал необхідно вивчати?
- ☑ У чому полягає важливість цього матеріалу для вас особисто?
- ☑ Який результат ви повинні отримати наприкінці роботи?
- ☑ Що, як і в якій послідовності ви повинні робити, щоб досягти визначеного результату?
- ☑ Як і на основі яких критеріїв ви зможете переконатися у досягненні результату?

Етап мотиваційно-організаційної діяльності учнів повинен охоплювати приблизно 15-20% часу, відведеного на засвоєння навчального матеріалу. У міру оволодіння учнями даними процедурами час на організацію та орієнтацію скорочується. Через декілька уроків цей етап набуває форми запитання „Чи зрозуміло вам, що і як треба робити для досягнення позитивного результату?”

Варто пам'ятати, що...

☛ ...не можна зовні у процесі виховання формувати мотиви, на що сподіваються багато педагогів. Викладач та майстер виробничого навчання можуть лише вплинути на формування в учнів мотиваторів (інтересів, схильностей, моральних норм, життєвих принципів тощо), які використовуватимуться учнями для самоформування мотивів.

☛ ...лише зацікавленості учнів недостатньо для створення стійких навчальних мотивів. Вважається, що цікавий матеріал може лише привернути увагу учнів й утримувати її певний час. Для повноцінної мотивації необхідно поєднувати різні методи її проведення.

Шляхи формування мотивації на уроці

1. Мотивація навчальної діяльності шляхом бесіди

У вступному слові викладач окреслює коло питань, що розглядатимуться на уроці. При цьому залучаються знання і суб'єктивний досвід учнів, наводяться цікаві приклади й парадоксальні ситуації, демонструється зв'язок матеріалу, що вивчається, з раніше вивченим. Педагог указує на практичне значення теми, яка розглядається.

2. Мотивація навчальної діяльності шляхом створення проблемної ситуації

Постановка питання, демонстрація експерименту, для пояснення яких в учнів не вистачає знань.

Способи створення проблемних ситуацій

- ☑ Зіткнення учнів із суперечностями між новими фактами та явищами й наявними знаннями за необхідності теоретичного пояснення і пошуку шляхів їх застосування.
- ☑ Зіткнення учнів з необхідністю вибору потрібної інформації (ситуація з надлишком інформації).
- ☑ Використання суперечностей між наявними в учнів знаннями та практичними завданнями, що виникають під час виконання цих завдань.
- ☑ Спонування до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, явищ, правил і дій та їх узагальнення.
- ☑ Зіткнення учнів із суперечностями між існуючими технічними рішеннями та новими вимогами, які висуває практика.
- ☑ Спонування учнів до виявлення внутрішніх і міжпредметних зв'язків і зв'язків між явищами.

3. Мотивація навчальної діяльності шляхом опрацювання тексту періодичних видань

Для активізації роботи й зацікавленості учнів на початку уроку викладач роздає газети, журнали або сторінки цих видань, де розміщено інформацію, що стосується теми уроку. Викладач просить учнів звернути увагу на конкретну інформацію, наголошуючи на її важливості для кожного учня та можливості її повсякденного використання.

4. Мотивація навчальної діяльності шляхом виготовлення саморобних наочних посібників

На початку вивчення теми учні одержують перелік наочних посібників, які вони можуть виготовити. В кабінеті створюється постійно діюча виставка саморобних наочних посібників, що дає можливість усім учням ознайомитися з творчими досягненнями однокласників.

Крім того, учнів можна залучати до виготовлення таблиць і схем, що пояснюють матеріал теми. Ця форма роботи дозволяє не лише наповнити кабінет роздавальним матеріалом, але й формує в учнів уміння виокремлювати головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та, що особливо важливо, сприяє активізації розумової діяльності.

5. Мотивація навчальної діяльності шляхом використання творчих завдань

- ☑ Учням пропонується питання на зразок: «Що станеться, якщо...?». У цих питаннях розглядаються парадоксальні ситуації. Учні можуть самостійно добирати такі питання, ставити їх однокласникам, обговорювати, захищати свою позицію, використовуючи знання з предмета.
- ☑ Складання кросвордів, сканвордів, загадок. Можливі варіанти роботи з кросвордом:
 - Розгадати кросворд, заповнивши порожні клітинки.
 - Сформулювати запитання до слів, що даються учням у заповненому кросворді.
 - Заповнити кросворд, у якому виділено певні квадратики. З літер, що потрапили в них, скласти ключове слово та пояснити його зміст.
 - Скласти кросворд, використавши поняття з теми, яку запропонував учитель.
- ☑ Художні завдання. Наприклад, «Яким я уявляю собі...». Тут можна запропонувати і природне явище, і якого-небудь наукового діяча, і подію.
- ☑ Написання фантастичних оповідань, есе, віршів з використанням знань з предмета.

6. Мотивація навчальної діяльності шляхом використання під час уроку художньої та науково-популярної літератури

Використання уривків із творів можливе з різними цілями: для ілюстрації матеріалу, постановки питання, закріплення вивченого. Використання художньої та науково-популярної літератури у навчальному процесі сприяє активізації пізнавальної активності та закріпленню цілісного уявлення про навколишній світ.

7. Мотивація навчальної діяльності шляхом створення ситуації успіху

Практика свідчить про те, що дуже складно працювати з невстигаючими учнями, тому що останні не можуть засвоїти нового матеріалу. Пропонується такий прийом, як дозування викладу навчального матеріалу, тобто подання його окремими невеликими смисловими дозами з обов'язковим закріпленням. На початку вивчення теми використовуються репродуктивні методи навчання, щоб учні переконалися у можливості відтворити матеріал, а потім уже використовуються творчі методи. Учні виконують завдання, використовуючи підказку, діючи за алгоритмом тощо. При цьому виникає проблема: як, наприклад, оцінити елементарні (на думку педагога) дії учня – відтворення невеликої дози матеріалу, розв'язання нескладної задачі, виконання легкої самостійної роботи. Враховуючи те, що для деяких учнів таке навчання було максимально можливим, досягнення навчальної діяльності слід оцінювати не лише середнім, але іноді й вищим балом. Такий прийом виправдовує себе, оскільки учні починають вірити у власні сили і згодом все краще оволодівають матеріалом предмета.

Труднощі в розумінні матеріалу, що вивчається, можуть бути спричинені значною кількістю незнайомих слів в розповіді викладача, тобто «щільністю» незрозумілої наукової термінології. Щоб уникнути цього, слід чітко визначити мінімум наукових термінів, які повинен опанувати учень; доцільно показати (там, де це можливо) відмінність їх від повсякденних понять, навести аналогічні терміни, пояснити їх походження; ці терміни необхідно використовувати багаторазово для їх ґрунтовного закріплення в пам'яті. Чим більш чітко та яскраво виконано поділ матеріалу на частини, чим більш

рельєфно показано логічні зв'язки між ними, підкреслено складові, що містять нові знання, тим більш зрозумілим є його зміст. Цьому сприяють наголошення на ключових словах у тексті, наявність плану викладу, питання до нього. Якщо матеріал конкретизується ілюстраціями, словесними прикладами, близькими до особистого досвіду учнів, то він стає доступним для розуміння і викликає інтерес до предмета.

8. Мотивація навчальної діяльності на основі діяльнісного підходу до навчання

Навчальна діяльність під керівництвом педагога.

Можливі варіанти завдань для учнів:

- Що саме буде результатом вашої роботи на уроці?
- Якими способами можна досягти результативності вашої роботи на уроці?
- Чи існують інші способи виконання роботи?
- Визначте завдання своєї навчальної діяльності, оберіть способи дій, що відповідають виконанню завдань.
- Самостійно та послідовно виконайте всі етапи конкретної роботи та подайте результати у вигляді графіка, схеми тощо.
- Сплануйте свою навчальну діяльність, визначивши віддалену та найближчу мету.
- Визначте проміжок часу, необхідний для виконання всіх етапів роботи, та етап, що, на вашу думку, буде найбільш складним.

Самостійна, самоосвітня діяльність учня

Прийоми самостійної роботи учня:

- Прийом смислового опрацювання тексту, що передбачає збільшення обсягів матеріалу, який вивчається, виокремлення в ньому ідей, принципів, законів, осмислення узагальнених способів розв'язання задач.
- Прийом культури читання та культури слухання; прийоми стислого та найбільш раціонального конспектування (план, тези, конспект, анотація, реферат, рецензія, загальні прийоми роботи з книгою).
- Загальні прийоми запам'ятовування (структурування навчального матеріалу, використання прийому мнемотехніки: образної та слухової пам'яті).
- Прийоми фокусування уваги, що базується на використанні різноманітних видів контролю, поетапної перевірки своєї роботи тощо.
- Загальні прийоми пошуку додаткової інформації (робота з бібліографіями, довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями).
- Прийоми підготовки до державної атестації, тематичного оцінювання, семінару, лабораторних і практичних робіт.
- Прийоми раціонального використання часу.

9. Мотивація навчальної діяльності за допомогою екстраполяції

Прийоми екстраполяції базуються на функції мозку прогнозувати. Вміння переносити наявні знання, вміння, способи діяльності в іншу ситуацію – яскрава ознака творчого мислення. До прийомів екстраполяції належать:

- Перенесення об'єкта в уявне майбутнє, довільне перенесення параметрів, використання прийому парадоксів.
- Перенесення себе в уявне майбутнє та прогнозування розвитку подій з огляду на це майбутнє.
- Проведення конкурсу пропонованих теорій.
- Розгляд об'єкта з різних боків.

10. Мотивація навчальної діяльності в процесі пізнавальних ігор та ігрових ситуацій

Наведемо деякі приклади ігрових ситуацій, застосування яких не потребує значного часу ні на підготовку, ні на проведення. Однак вони сприяють значному поживленню дій учнів на уроці.

1. Коментатор. Проводиться після вивчення теми. Учня пропонується відтворити зміст раніше переглянутого сюжету кінострічки, відеосюжету; пояснити зміст картинки або схеми; прокоментувати дії викладача чи майстра.
2. Ланцюжок. Ланцюжки можуть бути різними: ланцюжок думок, ланцюжок відповідей на запитання, ланцюжок формул, ланцюжок задач, дібраних так, що відповідь попередньої задачі є умовою наступної.
3. Перевертні. Учня роздаються завдання-картки із написаними реченнями, слова в яких переплутані. Завдання полягає в тому, щоб правильно побудувати речення та пояснити, про яке явище чи поняття в ньому йдеться. Прийом можна використовувати під час узагальнення матеріалу, що вивчається.

11. Мотивація навчальної діяльності з допомогою прийомів роботи з текстом „Знайди помилку”

- 1) Учня пропонується для ознайомлення невеликий текст, що безпосередньо стосується матеріалу, який вивчається. Потім викладач збирає тексти та пропонує учням прочитати з екрана той самий текст, у який внесено певні зміни (бажано помилкові). Учні повинні порівняти текст з раніше прочитаним і виявити помилки та неточності.
- 2) Викладач читає заздалегідь підготовлене оповідання, в якому описується певна подія, але припускається помилка в описі понять, явищ тощо. Учня пропонується, слухаючи, фіксувати помічені помилки в зошитах.

Оцінювання діяльності учнів можна здійснити, перевіривши зошити, або в процесі обговорення.

Корисні поради щодо стимуляції навчання

Потреби, мотиви, стимули – це «ягоди» з одного поля.

1. Спирайтесь на бажання вихованців.

Важливе не те, чого бажаємо ми самі, а й те, чого хоче учень. Він не винний у своїх бажаннях. Завдання педагога – змінити напрямок його прагнень, якщо вони не збігаються з педагогічними цілями.

2. Використовуйте ідентифікацію.

Примушуйте своїх учнів чогось палко забажати. Головне – щоб бажання виникли, а ви змогли б їх використати.

3. Враховуйте інтереси й нахили.

Говоріть про те, що цікавить ваших учнів, точніше, з цього починайте. Намагайтесь обернути «побічні» інтереси дитини на свою користь. У важких випадках ідіть від яскравої форми до змісту, від емоцій до логіки.

4. Використовуйте наміри.

Пам'ятайте: намір виникає на основі потреби. Знаходьте можливість допомогти учням у здійсненні їх намірів.

5. Заохочуйте бажання досягти визнання.

Багато хто вчиться не тільки заради знань, а й заради престижу. Не слід нехтувати цим бажанням.

6. Визнавайте чесноти, схвалюйте успіхи, давайте шанси.

Пам'ятайте, що завжди краще хвалити, ніж критикувати. Авансуйте найменші позитивні зрушення. Безпрограшний стимул – «Я вірю, що ти зможеш!».

7. Зробіть діяльність привабливою.

Використовуйте зовнішньо привабливі й цікаві форми роботи, оформлення результатів, кінцевої оцінки діяльності.

8. Іноді просто говоріть-Треба!».

Але цьому заклику завжди надавайте особистісної спрямованості – «Це потрібно зробити! Ти ж вольова людина!».

9. Використовуйте ситуацію.

Різні життєві ситуації, що виникли випадково, потрібно помітити й миттєво використати як стимул.

10 кроків стратегії самомотивації (для учнів)

1. Плануйте довгостроково, на перспективу.
2. Шукайте взаємовигідного партнера для навчання.
3. Визначте, як те, що ви робите, можна використати у повсякденному житті.
4. Плануйте час занять (дні тижня, конкретний час)
5. Визначте чітко цілі й задачі навчання.
6. Поділіть матеріал на частини й починайте із засвоєння змісту середньої складності, потім переходьте до складних і, нарешті, до легких.
7. Доповнюйте вивчене своїми примітками, малюнками, схемами.
8. Нагородіть себе приємними словами за виконане завдання.
9. Обговоріть те, що вас зацікавило, з товаришем або викладачем. Ознайомтесь із додатковою літературою.
10. Щоб знання були міцними, повторюйте, виконуйте вправи.

ДЛЯ ТОГО, ЩОБ УНИКАТИ ПОМИЛОК... (Виконавчо-діяльнісний етап уроку)

Для того, щоб уникати помилок, слід набувати досвіду. Для того, щоб набувати досвіду, слід робити помилки.

Л. Дж. Пітер

Нове потрібно створювати у поті чола свого, а старе саме продовжує існувати й твердо триматися на млицях звички.

О. Герцен

- ✍ Типові помилки, яких педагоги припускаються під час організації та проведення виконавчо-діяльнісного етапу уроку (ВДЕ).
- ✍ Вимоги до діяльності учнів.
- ✍ Комунікативно-діалогова та ігрова моделі навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Суть виконавчо-діяльнісного етапу полягає в тому, щоб учень індивідуально, фронтально або у групі виконав план роботи, що був намічений на мотиваційно-організаційному етапі. Змістом етапу є послідовне і правильне виконання учнем (учнями) дій, що закладені у вигляді взаємопов'язаних між собою вправ та завдань. Структура етапу складається з підетапів, на кожному з яких учень (учні) поопераційно виконують необхідні дії, оперативно здійснюють проміжний контроль за отриманим результатом й, у випадку помилки, проводять коригувальні дії. Передбачається, що це сприятиме розвитку особистості учня через засвоєння ним навчального матеріалу.

Але, як не парадоксально, ми і сьогодні змушені погодитися з В. Беспалька, який ще у 80-х роках зазначив, що, незважаючи на суттєві зрушення в організації та проведенні НВП, робота учнів на виконавчому етапі навчального заняття має досить хаотичний характер.

Основні помилки, яких припускаються викладачі під час організації та проведення ВДЕ.

- не забезпечують послідовності у діях учнів;
- пропускають певні етапи діяльності, тобто не дотримуються повноти і послідовності у діях учнів;
- переходять на наступний рівень діяльності тоді, коли учні ще не засвоїли попереднього матеріалу і способів діяльності на належному рівні;
- новий матеріал на етапі закріплення (або у домашньому завданні) одразу ж подається так, що вимагає евристичного або навіть творчого застосування, до чого учень ще не готовий і чого просто не може виконати;
- діяльність учнів має переважно репродуктивний характер тощо.

Вимоги до діяльності учнів на ВДЕ.

- здобуття знань і набуття досвіду учнем має відбуватися у результаті його власної діяльності, яка повинна мати навчально-пізнавальний характер;
- у діяльності учня мають переважати процедурні знання („знання-як”) над інформаційними знаннями („знання-що”);
- діяльність учня повинна спиратися на його особистий життєвий досвід; учень повинен мати можливість у будь-який час отримати інформацію про процес засвоєння ним нових знань і оперативно внести необхідну корекцію;
- діяльність учнів організується і проводиться так, щоб реалізувати розвивальний потенціал знань; діяльність повинна бути спрямована на самостійне здобуття учнем нових знань та дос-

- віду, вироблення нових способів діяльності й особистісного сенсу;
- ☑ учень має займати в навчальному процесі не просто активну позицію (активність можлива і за репродуктивного навчання), а ініціативну, тобто брати участь у цілепокладанні (розглядати процес навчання як процес змін самого себе, а не процес засвоєння певної суми знань та способів діяльності), активно шукати відповіді на ті питання, які для нього важливі на цьому етапі життя, і не розглядати досягнутий результат як остаточну, застиглу, справедливу назавжди істину;
 - ☑ навчальна діяльність учнів (її процедури, хід, корекція, мислення, способи) повинна розглядатися як зміст навчання поряд з відповідними предметними знаннями;
 - ☑ у результаті власної діяльності з виконання навчальних завдань учень повинен набути ключових компетенцій, зокрема дослідницьких, комунікативних, креативних тощо.

Окрім загальновідомих ознак (спрямованість на оволодіння знаннями, вміннями та навичками; керівництво з боку викладача тощо), навчально-пізнавальної діяльності повинні бути притаманні, як мінімум, такі особливості: вона повинна мати на меті не тільки засвоєння та використання знань, вмінь та навичок, але й свідомо заплановані учнями зміни себе як суб'єкта пізнавальної діяльності; свідоме і достатнє володіння прийомами пізнавальної діяльності; особлива увага до засвоєння способів розумових дій, що повинно вивести учнів на теоретичний рівень мислення; наявність всіх етапів пізнання (живого споглядання, логічного (абстрактного) мислення, практики) та забезпечення їх відповідними способами діяльності, її пошуковий характер, у результаті чого відбувається генерування нових знань і способів діяльності, які не були дані учневі у готовому вигляді.

Спроби реалізації на практиці принципу пошуковості у навчально-пізнавальної діяльності учнів призвели до виникнення поняття «пошукова модель навчання».

Пошукові моделі навчання поділяються на три підвиди:

- ☑ дослідницька модель навчання,
- ☑ комунікативно-діалогова модель навчання
- ☑ моделюючо-ігрова модель навчання.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У РАМКАХ КОМУНІКАТИВНО-ДІАЛОГОВОЇ МОДЕЛІ

Мета використання моделі у навчально-виховному процесі: розвиток критичного та логічного мислення; навички активного слухання; вироблення вміння висловлювати й аргументовано відстоювати власну думку, оцінювати погляди і ціннісні орієнтації інших та співвідносити їх зі своїми; набуття навичок мовленнєвої культури і громадянсько-чесних чеснот демократичного суспільства (толерантність, полікультурність, плюралізм) тощо.

Основні завдання до уроку комунікативно-діалогової моделі:

- ☑ формування вмінь висловлювати свою точку зору письмово й усно, досконало володіти рідною мовою;
- ☑ критично сприймати інформацію, розрізняти факти, припущення та оцінки;
- ☑ аргументувати власну позицію, знаходити слабкі сторони в аргументації співрозмовника;
- ☑ дотримуватися правил та культури спілкування.

Особливості використання моделі у навчально-виховному процесі: високий рівень залучення учнів до навчальної діяльності; можливість висловлювати і відстоювати власну точку зору; набуття досвіду публічних виступів, плідної співпраці, демократичного діалогу та розумного компромісу; відповідність віковим особливостям учнів ПТНЗ.

Основні форми реалізації – дискусії, диспути та дебати. Однак розрізняти ці поняття не так легко.

Загалом зазначимо, що здебільшого в педагогічній літературі поняття «дискусія» та «диспут» часто вживаються як синоніми (особливо тоді, коли диспут розглядається як «організована дискусія»), а поняття «дебати» виступає як вид дискусії.

Взявши за основу класифікації організацію обміну думками, можна поділити дискусії на такі види, як «круглий стіл», засідання експертної групи, форум, симпозіум, дебати, судове засідання, концентричні кола. А якщо взяти за основний критерій дидактичну мету навчання, то диспути можна поділити на диспути-роздуми, диспути-доведення, диспути-узагальнення і диспути-імітації.

Загалом дискусії притаманні:

- 1) широке обговорення (обмін думками);
- 2) спірне питання (проблема);
- 3) публічність (наявність аудиторії);
- 4) вербальна (усно-словесна) форма спілкування (діалог або полілог), хоча можливе використання різноманітної наочності під час виступу на етапі доведення;
- 5) наявність, як мінімум, двох осіб (або груп) з протилежними поглядами;
- 6) спонтанність.

Остання ознака (спонтанність) суперечить самій суті навчально-виховного процесу, тому, як вихід із цього протиріччя, необхідно використовувати підготовлені, сплановані, керовані дискусії.

	Диспут	Дебати
Мета	Обговорення, обмін думками, висвітлення своїх позицій з метою правильного розв'язання суперечливого питання	Переконати суперників, виграти, але не агресивно
Особливості організації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вимагає попередньої підготовки. 2. Кількість груп іноді може бути більше двох. 3. Поділ учасників на групи відбувається безпосередньо під час заняття відповідно до їх власних переконань, оцінок, суджень, тобто кількість членів у групах не однакова. 4. Не передбачає якогось особливого виділення ролей 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вимагає попередньої підготовки. 2. У дебатах беруть участь тільки дві групи-команди (стверджуюча і заперечуюча) і суддя (журі). 3. Включення гравців у стверджуючу або заперечуючу команди може не збігатися з їх особистими переконаннями. 4. Передбачає поділ на певні функціональні ролі
Інше	<ol style="list-style-type: none"> 1. Попередня підготовка забезпечує дискусійний процес і підбір матеріалів проводиться відповідно до власних переконань учасників. 2. У ході дискусії можливі різні результати: згода, незгода, зміна позицій тощо. 3. Час може визначатися учасниками за домовленістю залежно від складності питання, кількості бажаючих виступити тощо 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Попередня підготовка зводиться до підбору інформації, підготовки і фіксації виступів відповідно до функціональної ролі. 2. Команди не змінюють своїх поглядів, доводячи кожна свою, заздалегідь визначену позицію. 3. Час жорстко фіксований (у дебатах К. Поппера активна фаза займає 44 хвилини)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У РАМКАХ ІГРОВОЇ МОДЕЛІ

У грі є така сама велика відповідальність, як і в роботі, - звичайно, у грі хорошій, правильній...

А. Макаренко

До цього часу такий важливий компонент змісту, як досвід емоційно-ціннісної діяльності учнів, лише декларується і практично відсутній у навчальних програмах. Вихід з цієї ситуації може бути знайдено шляхом включення у навчально-виховний процес ігрової моделі навчання.

Мета використання моделі у навчально-виховному процесі – включення учнів у моделювання явищ та процесів; часткова емпатія (переживання досвіду); орієнтація на пошукову діяльність; формування абстрактного, критичного та рефлексивного мислення, створення нових ціннісних орієнтацій, високий рівень включеності у роботу, стимулювання активності та ініціативи, опора на власний життєвий досвід як на джерело знань; розвиток культури дискусій та публічних виступів, повторення та узагальнення навчального матеріалу, полегшення перенесення засвоєного матеріалу та набутих компетенцій у реальне життя.

Особливості використання: уявність, проблемна ситуація переживається учнем у процесі; основу діяльності складає ігрове моделювання, проводиться у групах за певними правилами; рефлексія включає в себе як результати, так і шляхи їх досягнення; потребує затрат часу на підготовку і проведення.

Між „вільною” грою, що притаманна дитині, та дидактичною грою існує ряд відмінностей:

- ☑ дидактична гра має навчально-розвивальну мету, яка виходить за рамки «вільної гри»;
- ☑ складні соціальні установки не є індивідуальним відбитком «загальних зразків соціальної або групової поведінки», тому в гру вводяться певні правила, що обмежують діяльність і самостійність учня;
- ☑ дидактична гра вимагає досягнення певного результату (що у вільній грі абсолютно не обов'язково), який може бути однозначно зафіксований і оцінений викладачем;
- ☑ дидактична гра проводиться не тоді, коли цього хоче учень, а тоді, коли це заплановано викладачем.

Імітаційно-моделюючі ігри

Імітаційно-моделюючі ігри присвячені вирішенню певної проблеми, набуттю процесуальних компетенцій, рефлексії шляхів вирішення проблеми, і, хоча вони можуть включати у себе розподіл ролей, це ролі „технічні” (керівник, доповідач, секретар тощо), в яких емпатія (перевтілення в образ) має менше значення, ніж у рольових іграх.

Блок імітаційно-моделюючих ігор включає декілька груп (типів) ігор.

Комбінаторні ігри, для яких характерні відсутність спеціальних ігрових процедур, імовірнісний характер процесу гри, ігрові дошки (розкреслені «поля»), різноманітні фішки тощо. Ці ігри використовуються для формування мовленнєвої культури, перевірки знань певних понять, прізвиськ дослідників тощо. В іграх даного типу залучається пам'ять учнів, тому їх доцільно застосовувати під час закріплення, повторення і узагальнення матеріалу.

Вікторини. Також використовується переважно під час закріплення, повторення та узагальнення матеріалу. Протягом 1–2 хвилин дають можливість перевірити до 40 умовних одиниць знань.

На перші два типи ігор краще не виділяти цілий урок, оскільки вони рекомендовані більше для підліткового віку.

На старших курсах ПТНЗ доцільно використовувати лише третій, найскладніший тип ігор, а саме стратегічні ігри.

Стратегічні ігри. Більш складні ігри, на відміну від попередніх, вже мають певне рольове за-

барвлення (тобто дії учнів диктують не тільки сама ситуація та організаційно-управлінські правила гри, а й особливості поведінки, що накладаються на гравця роллю та особливостями ситуації, яка розігрується). Стратегічні ігри використовуються для вивчення нового матеріалу і набуття нового досвіду за нестандартних умов, для узагальнення вже вивченого матеріалу. Вони сприяють більш глибокому зв'язку знань учнів з життям та практичною діяльністю, розширюють їх емпіричну базу, ведуть до розуміння учнями проблем суспільства, формування у них рис активного громадянина тощо.

Ігри даної групи вимагають значної кількості часу (до одного-двох уроків мінімум), високорозвинених абстрактного і критичного мислення, певного досвіду дослідницької роботи, навичок і культури ведення дискусій. Як правило, ігри такого типу підходять лише для вікової групи учнів ПТНЗ.

У ситуаційних іграх у ході гри передбачено зміну її умов. Гра будується за принципом комп'ютерних «квестів». Для цього ігровий цикл поділяється на етапи («кроки»). Після закінчення першого «кроку» педагог використовує картки «випадкових подій», що описують нові умови, до яких гравці змушені прилаштуватися. Це вносить у гру певний азарт і динаміку.

Рольові ігри

Завдання рольових ігор полягає у створенні відповідного емоційного фону заняття, набутті учнями досвіду емоційно-ціннісної діяльності, формуванні ціннісних орієнтацій тощо. Рольові ігри мають гнучкіші правила, обмежені роллю та реаліями відповідної епохи, високий рівень узагальненості, стимулюють фантазування, уяву, творчість, що найбільше відповідає психолого-віковим можливостям і засобам соціальної адаптації учнів I курсу ПТНЗ.

Найбільш розповсюдженими рольовими іграми є театралізовані вистави, театралізовані ігри і проблемно-дискусійні ігри. Основні відмінності між театралізованою виставою і театралізованою грою полягають у тому, що в останній тексті ролей складають самі учні й питома вага імпровізації більша.

	Рольова гра	Гра-драматизація
Спільне: сюжет і система ролей		
Динаміка і розгортання сюжету	Розгортається на основі ігрової моделі, тобто має рольові приписи, організаційно-управлінські правила	Розгортається на основі авторського сценарію, що жорстко обмежує самостійність акторів
Характер ігрової задачі	Головною є задача розв'язання певних навчальних завдань, а задача ігрового спілкування є другорядною	Головною є задача ігрового спілкування з метою естетичного впливу на глядачів
Етап реалізації пізнавальної діяльності	Пізнавальна діяльність у розв'язанні певних навчальних проблем безпосередньо здійснюється у ході гри	Пізнавальна діяльність у розв'язанні певних навчальних проблем безпосередньо здійснюється у ході підготовки до гри
Мотивація ігрової діяльності	Мотив лежить у площині розв'язання навчальних та ігрових задач	Мотив лежить у площині впливу на глядачів
Місце учасників	У рольовій грі глядачів немає (окрім журі та експертів), усі є учасниками ігрового конфлікту	У драматизації (виставі) частина учасників (менша) є акторами, а частина (більша) – глядачами

Отже, для рольових ігор-драматизацій притаманна низка особливостей (під час їх проведення група поділяється на «виконавців-акторів» і «глядачів», що передбачає необхідність постановки задач пізнавального характеру перед глядачами; вимагаються великі затрати часу і фінансів; змістовна (предметна) частина заняття відступає на другий план, порівняно з видовищною; «глядачі» не завжди адекватно сприймають гру акторів-однорупників), що ускладнюють їх використання у навчальному процесі.

Рольові ігри, як багато інших ігор та тренінгових вправ, належать до інтерактивних методів навчання. Переваги та небезпеки інтерактивних ігор містяться у самій грі, всі ризики пов'язані з недоречністю застосування певної гри до конкретної навчальної ситуації (помилки вибору гри) або не-

правильного проведення обраної гри. Тобто небезпека інтерактивних ігор пов'язана лише з некомпетентністю викладача.

Переваги та безпеки рольових ігор

Переваги від застосування рольових ігор – це:	Ризики від некомпетентності педагога виникають, коли викладач:
Розширення можливих варіантів поведінки	Ігнорує концепцію та правила гри
Стимулювання до опанування новими поведінковими навичками, можливість їх тренування	Діє на власний розсуд, не повідомляючи учасникам мету гри, не залучає їх до планування ігрових дій
Сприяння активності всіх учасників гри відповідно до завдань гри	Недоречно використовує гру, неправильно розуміючи її мету
Сприяння зниженню надмірної напруги	Не дає учасникам обговорити хід гри та її результати
Сприяння формуванню довіри та згуртованості групи	Не керує процесом аналізу учасниками отриманих результатів гри
Можливість залучити до інтерактиву велику кількість учасників одночасно	Використовує гру, тому що не впевнений у власній компетентності раціонально використати час заняття для вирішення поставлених завдань
Допомога викладачу швидко з'ясувати взаємини між учасниками групи, гуманізувати їх	Використовує гру без прив'язки до ситуації, і гра викликає або надмірну, або недостатню збудженість
Сприяння вирішенню змістовних проблем навчання та особистісних проблем учнів	Змушує брати участь у грі
Забезпечення вільного спілкування	Не забезпечує зв'язок між досвідом, отриманим у грі, та реальністю

Технологія проведення ігор

Алгоритм проведення гри включає чотири послідовні кроки:

Перший крок (аналіз ситуації в групі): являє собою оцінку того, що потрібно групі і як це найкраще зробити. Аналіз групової ситуації потрібен для того, щоб зрозуміти, як саме підтримати процес навчання групи грою, що відбувається в групі наразі, до чого це може призвести, яка мета втручання, яку гру/вправу найкраще застосувати, на якому й на чому фокусуватиметься робота викладача, яке навантаження внесе гра.

Другий крок (інструктаж учасників): являє собою коротку, чітку інструкцію учасникам щодо ігрових дій. Вона повинна надаватися за певної поведінки ведучого і включати чітке визначення мети проведення гри, лаконічне та наочне пояснення ігрового прогресу та правил гри, нагадування того, що це лише гра (експеримент у штучному середовищі), що участь у грі добровільна.

Третій крок (спостереження за процесом гри): являє собою безпосередні дії викладача в ході гри. Він спостерігає за процесом гри, дотриманням часових та просторових меж, поведінкою учнів під час гри. За виникненням такої потреби викладач вносить додаткові інструкції, коригує процес гри. На початку гри або група занадто скута, стримана, викладач може особисто взяти участь у грі, як правило, викладачу не варто виконувати роль гравця – це більше імпонує учасникам.

Четвертий крок (підбиття підсумків): це оцінка того, чи було досягнуто бажаного ефекту. Роль викладача у підведенні підсумків спрямована на керівництво процесом аналізу досягнень групи в цілому та кожного учасника особисто, заохочення обміну досвідом, допомогу в усвідомленні ігрової поведінки учнів та зв'язку між отриманим у грі досвідом та можливою поведінкою в реальному житті.

УРОКУ, ТИ НЕ ДУМАЙ, ЩО ІСНУЄШ ВІД ДЗВОНІКА ДО ДЗВОНІКА... (Повторення і закріплення навчального матеріалу)

Уроку, ти не думай, що існуєш від дзвоника до дзвоника... Ти, можливо, ніколи не закінчуєшся... Ти відправляєш нас додому з неспокійними думками. .

Ш. Амонашвілі

Не все однаково підходить для усіх.

Цицерон

І. ПОВТОРЕННЯ МАТЕРІАЛУ

Досягти довгострокового запам'ятовування матеріалу неможливо без багаторазового повторення того, що вивчається. Як свідчить практика, знання, уміння й навички, що набуваються учнями на основі раніше засвоєних, глибші і міцніші. Цінність повторення полягає ще й у тому, що воно забезпечує розуміння і засвоєння нового матеріалу, сприяє запобіганню забування.

Основні вимоги до організації повторення

- ☑ Цілеспрямованість і усвідомленість учнями завдань, висунутих перед ними. Ефективним повторення буде тільки у випадку, коли учні розуміють мету (навіщо?) і розроблено план дій (в який спосіб?). Важливим є і розуміння учнями значущості й необхідності виконання цієї роботи.
- ☑ Активна участь у процесі повторення. У цьому випадку учні не тільки закріплюють вивчений матеріал, але й розширюють свої знання, що сприяє розумінню й успішному розв'язанню нових проблем, які стоять перед ними під час вивчення нового матеріалу.
- ☑ Ретельний добір і планування матеріалу для повторення. Викладач повинен виділити в курсі предмета ті основні положення, до яких доведеться повертатися систематично, а також матеріал, що не вимагає багаторазового повторення. Складний для сприйняття матеріал вимагає кількаразового повторення для запам'ятовування.
- ☑ Запобігання можливим помилкам під час закріплення матеріалу. Необхідний контроль над правильним відтворенням знань і негайне усунення помилок.
- ☑ Забезпечення зв'язку між новими знаннями та раніше вивченим матеріалом. Необхідно, щоб кожне нове поняття було хоча б незначним доповненням до вже наявних знань учнів. Внутрішній логічний зв'язок між старим і новим – умова усвідомленості та систематичності одержуваних знань.
- ☑ Використання різноманітних прийомів повторення. Одноманітність методів і прийомів повторення призведе до зниження активності учнів і не принесе бажаних результатів.
- ☑ Розподіл повторення протягом усього часу вивчення курсу предмета.
- ☑ Уміння поєднувати різні види повторення:
 - ⊕ повторення вивченого на початку навчального року;
 - ⊕ поточне повторення в процесі вивчення нового матеріалу;
 - ⊕ періодичне повторення (вивчених розділів, тем);
 - ⊕ завершальне повторення.

Організація поточного повторення

Уміння цікаво організувати повторення – це одна з умов його ефективності. У цьому випадку велику роль відіграє новий підхід до вивченого матеріалу. Шанси для досягнення високого результа-

ту повторення матиме той викладач, що ставить питання, змінюючи їхнє формулювання, а не повторює те, що вже було, пропонує на вивчені правила нові завдання, організовує і проводить інші досліди, пропонує для перегляду інші сюжети, використовує незнайомі підручники тощо.

Для активного сприйняття нового на основі повторення відомого можна використовувати такі прийоми.

- ☑ Установити послідовний зв'язок у часі (новий матеріал пов'язується з раніше вивченим, ланцюжком подій, що відбулися).
- ☑ Показати зв'язок досліджуваного матеріалу з уже відомим через виявлення протиріч.
- ☑ Визначити в новому матеріалі і тому, що був вивчений раніше, подібність предметів, явищ, понять, алгоритмів дій тощо.
- ☑ З'ясувати наявність у нових і старих знаннях внутрішнього логічного зв'язку.

Організація періодичного повторення.

Періодичне повторення використовується для того, щоб:

- ☑ об'єднати знання учнів у систему;
- ☑ забезпечити розуміння основних закономірностей досліджуваних явищ і фактів у їх взаємозв'язку;
- ☑ поглибити знання й уміння;
- ☑ синтезувати знання й уміння;
- ☑ установити зв'язки з матеріалом інших предметів.

Повторення матеріалу теми чи розділу зазвичай займає один урок. За цей час необхідно розглянути великий обсяг знань. Звичайно, розглянути весь вивчений матеріал неможливо, та й необхідності в цьому немає. Треба виокремлювати головне, значуще, те, що створює злагоджену єдність компонентів цілісної системи, де чітко простежуються зв'язки, які утворюють єдине ціле.

Задля успішності періодичного повторення як один із варіантів можна провести нестандартний урок.

Урок-гра «Сходження на пік Знань»

Особливістю гри є її багатоцільовий характер, оскільки в ній реалізується комплекс дидактичних завдань.

Ігрове поле складається з червоного планшета, на якому зображено гірський пейзаж з нанесеним на ньому маршрутом сходження і привалами. Привали пронумеровані, їх десять, старт позначено прапорцем. Збоку на планшеті знаходяться картки із завданнями для кожного привалу.

Перед грою формуються дві команди, у кожній обирають капітана. Команди знаходяться на старті – вихідній базі. Потім капітани по черзі кидають ігровий кубик. На шести гранях ігрового кубика розташовано шість завдань, оформлених у вигляді малюнків. При цьому завдання, виключно тематичні, добираються так, щоб їх можна було виконати усно. Крім того, відповіді на них являють собою ряд чисел: 1, 2, 3, 4, 5, 6. Команди виконують завдання, що знаходяться на верхній грані кубика, і одержують число, яке вказує номер привалу, на який переходить команда. Просування команд маршрутом позначається кольоровими прапорцями. На кожному привалі команди виконують певні завдання, «вийняті» з відповідної «кишені». На деяких привалах на команду очікує сюрприз-невдача, наприклад, туман, снігопад, команда має повернутися на базу. Може бути запис «Очікується сходження лавини, терміново спуститися на один перехід», і тоді альпіністи роблять відхідний маневр. Виграє та команда, яка раніше за інших досягне піку Знань.

Підсумковий урок наприкінці року

Проводиться для того, щоб акцентувати увагу учнів на взаємозв'язках вивченого матеріалу.

Організація уроку. Учні об'єднуються в групи по три-чотири особи. Створюється кілька контрольних пунктів (КП). Наприклад:

КП-1 «Теоретичний». Пропонується 25 завдань з теорії, що входить до курсу предмета, вивченого протягом навчального року.

КП-2 «Експериментальний». Шляхом жеребкування пропонується вибрати одне з практичних

завдань.

КП-3. «Великі світу цього». Виконуються тестові завдання з вибором відповідей.

КП-4. «Народна мудрість». Пропонуються дві картки на вибір, у кожній з них – два завдання з використанням фольклорного матеріалу.

КП-5 «Натхнення». Потрібно виконати завдання, що пов'язує тему предмета з художньою літературою.

КП-6 «Практичне застосування». Пропонується відповісти на питання та з допомогою цих відповідей пояснити природні явища тощо.

КП-7 «Острів загадок». Пропонується завдання – скласти слово-пароль, використовуючи теоретичні знання з теми курсу й ті літери, якими були зашифровані правильні відповіді на питання.

II. ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

Конструюючи урок, викладач найчастіше вкрай мало часу відводить етапу підбиття підсумків роботи на уроці. Чому так відбувається? Урок добігає кінця, і у викладача створюється ілюзія, що учні зрозуміли матеріал, тому що на питання, чи все зрозуміло, у відповідь чути ствердний хор голосів. Усі погоджуються з тим, що урок був цікавим, довідалися багато нового, освоїли, наприклад, ще одну форму роботи. Але варто лише попросити конкретизувати, що саме було зроблено, як відразу з'ясується, що багато хто з учнів не може зробити цього.

Викладач повинен розуміти важливість саме цього етапу роботи, що полягає у з'ясуванні змісту виконаного, підведенні ризику під знаннями, які мали бути засвоєні, і встановленні зв'язку між тим, що вже засвоєно, і тим, що знадобиться в майбутньому.

Інша назва цього етапу, якою підкреслюється можливість для учасників навчально-виховного процесу озирнутися на події, що відбулися, – «рефлексія».

Мета рефлексії: згадати, з'ясувати й усвідомити основні компоненти діяльності – її зміст, тип, способи, проблеми, шляхи їх розв'язання, отримані результати тощо.

Методика проведення рефлексії на уроці включає такі етапи:

1. Зупинка дорефлексивної діяльності. Будь-яка попередня діяльність має бути завершена або припинена. Якщо виникли труднощі в розв'язанні проблеми, то після рефлексії її розв'язання має бути продовжене.

2. Відновлення послідовності виконуваних дій. Усно або письмово відтворюється все, що виконувалося, у тому числі й те, що на перший погляд здається малозначущим.

3. Аналіз відтвореної послідовності дій з точки зору її ефективності, продуктивності тощо.

4. Виявлення і формулювання результатів рефлексії. Наприклад:

- предметна продукція діяльності – ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на питання;
- способи, що використовувалися або були створені під час діяльності;
- гіпотези щодо майбутньої діяльності.

5. Перевірка гіпотез під час наступної діяльності.

Стадії підсумкового етапу уроку

1. Установлення фактів (що відбувалося?).

2. Аналіз причин (чому це відбулося?).

3. Планування дій (що нам робити далі?).

Технологія проведення підсумкового етапу

На першій стадії

- Використання відкритих питань: як? чому? що?
- Висловлення почуттів.
- Коментар переважно описового характеру, а не оцінного.
- Розкриття суті проблеми, а не того, що могло б бути зроблено.

На другій стадії

- ☑ Запитувати про причини. Чому? Як? Хто?
- ☑ Вникати у відповідь. Чому цього немає? Що було б, якби?
- ☑ Шукати альтернативні теорії. Чи існують інші можливості?
- ☑ Добирати інші приклади. Де ще відбувалося що-небудь подібне?
- ☑ Наводити думки незалежних експертів.

На третій стадії

- ☑ Сприяти тому, щоб учні взяли на себе зобов'язання щодо подальших дій.
Для підбиття підсумків уроку й оцінювання його результатів доцільно відводити 20 % часу.
Приклади фрагментів уроків.

«Мовчанка»

Готується перелік слів (понять), які зачитує педагог. Перед учнями ставлять завдання: підняти руки вгору, якщо слово відповідає умовам, визначеним викладачем. Якщо учень піднімає руку неправильно, то повинен розповісти все, що знає про це слово (поняття). Прикладом завдань для учнів може бути рубрика «Чи згодні ви з твердженням?» Наводиться кілька тверджень. Після проговорювання кожного або проектування на дошку дається 2–3 хвилини на обмірковування і пропонується підняти руку з великим пальцем вгору, якщо твердження вважається вірним, або підняти руку з великим пальцем униз, якщо з твердженням не погоджуються. Можна запропонувати ряд формул або малюнки, схеми, графіки тощо.

«Угадай мене»

На столі викладача лежать чотири купки карток. На дошці пишеться слово (поняття). Викликають чотирьох учнів, які повинні з купи карток вибрати ті, що пов'язані з написаним на дошці. Потім викладач пише на дошці інше слово, викликає наступних учнів, що виконують таке ж завдання. Четвірка може призначатися викладачем, але краще, якщо учні будуть виходити за власним бажанням.

«Хто краще знає і пам'ятає»

Для гри використовують картки квадратної форми, кількість яких дорівнює подвоєній кількості понять, що необхідно закріпити. Картки поділяються на дві частини-пари. На них пишуть: перша картка – формулювання певного поняття, друга картка – назва цього поняття. Картки перемішують і розкладають чистим боком догори. Завдання полягає в тому, щоб знайти картки-пари. Кожен учень витягує дві картки. Якщо вони складають пару, учень залишає їх собі, одержуючи право наступного ходу, а якщо ні, то право переходить до наступного учня. Якщо під час повторної процедури учень витягає дві картки й одна з них утворює пару з однією з карток попередньої пари, він її відкладає. Краще розділити учнів на чотири групи й кожній групі роздати свій комплект карток. Гра закінчується тоді, коли на столі не залишається карток. Виграє той, хто витягнув найбільшу кількість пар.

Прийоми, спрямовані на усвідомлення змісту інформації:

- ☑ сформулюй питання до тексту;
- ☑ подай зміст інформації різними способами та з допомогою різних знаків кодування (слова, формули, графіки, схеми, малюнки тощо);
- ☑ визнач зміст підказок, з допомогою яких можна розпізнати поняття;
- ☑ угадай поняття з допомогою підказок (загадок);
- ☑ склади питання різних типів (уточнюючого, порівняльного, проблемного) до демонстрацій, малюнків, тексту підручника, пояснення викладача;
- ☑ опиши малюнок;
- ☑ охарактеризуй поняття з допомогою узагальненого плану.

Наприклад:

Завдання «**Знайди пару**». Пропонуються два стовпчики слів, що стосуються теми, яка вивчається. Учні пропонується встановити між ними зв'язки, знайшовши значеннєві пари.

Завдання «**Озвучування**». Учні пропонується озвучити малюнки, схеми, плакати тощо, які

стосуються матеріалу, що вивчається на уроці.

Завдання «Журналіст». Учні пропонуються скласти розповідь, використовуючи ключові слова теми уроку.

Рівень знань, досягнутий учнем, можна фіксувати у вигляді таблиці.

Прізвище, ім'я учня	Мінімум знань	Загальний рівень	Найвищий рівень

Для здійснення самооцінювання учням можна запропонувати для заповнення, наприклад, такі аркуші оцінювання набутих умінь.

Аркуш оцінювання умінь висловлюватися

Прізвище, ім'я _____

Критерії оцінювання (0 – вимагає вдосконалення; 1 – задовільно; 2 – відмінно)

Критерії самооцінювання	Бали
Я вмію добирати аргументи й чітко їх висловлювати	
Я вмію робити логічні висновки	
Я успішно використовую перефразування	
Я вмію ставити питання	
Я вмію говорити «ні»	
Я вмію аргументовано відповідати на критику	

На закріплення можна відвести весь час уроку. Такий тип уроку проводиться, якщо учні вже володіють певною сумою знань, умінь і навичок, що були засвоєні раніше. Завдання таких уроків полягає в розвитку вміння застосовувати одержані знання на практиці, самостійно працювати з навчальною та іншою літературою, здійснювати самоаналіз результатів роботи, розв'язувати якісні й розрахункові задачі, виконувати завдання на основі відомих законів і закономірностей.

III. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРІПЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Як відомо, навчальний урок поділяється на певні етапи, наприклад: організаційний етап, етап перевірки домашнього завдання, етап актуалізації наявних знань учнів та ін. На кожному етапі вкладач і учні виконують певні завдання.

На жаль, психологи та педагоги у своїх дослідженнях не завжди приділяють належну увагу такому етапу уроку, як закріплення навчального матеріалу. Але ж цей етап є ключовим і показовим щодо того, наскільки ґрунтовно учні засвоїли навчальний матеріал та як вони зможуть використовувати. Як свідчить досвід, на цьому етапі уроку в учнів виникає досить багато труднощів.

Найчастіше на етапі закріплення нового матеріалу труднощі викликаються недостатнім розвитком таких пізнавальних процесів, як пам'ять, мислення та уява. Саме вони забезпечують запам'ятовування, розуміння і подальше використання навчального матеріалу.

Багато учнів скаржаться на погану пам'ять. Запам'ятовування є першим процесом пам'яті, що полягає у встановленні зв'язків між предметами та явищами. Учні доводиться запам'ятовувати та

зберігати в пам'яті матеріал двох типів: значеннєвий (понятійний) і фактологічний. Головний зміст фактологічного запам'ятовування становлять факти. Запам'ятовування значеннєвого матеріалу – це засвоєння смислу, основного змісту того, що було вивчено на уроці. Головна відмітна риса – відносна незалежність від тих чи інших конкретних слів. Так, прослухавши пояснення викладача, учень здатний передати його зміст двома-трьома фразами. Безумовно, щоб так запам'ятати матеріал, потрібно цей зміст уловити, зрозуміти. Тут багато залежить від педагога: наскільки зрозуміло і доступно він зміг викласти навчальний матеріал.

Отже, під час значеннєвого запам'ятовування найбільше значення має процес мислення. Учень, як правило, намагається зрозуміти те, що потрібно запам'ятати, установити зв'язок нового матеріалу з вивченим, невідомого – з тим, що вже знайоме.

Процес осмисленого запам'ятовування передбачає низку логічних операцій:

- значеннєве групування;
- виокремлення значеннєвих опорних пунктів;
- складання плану і т. д.

Другий процес пам'яті – це збереження. Збереження вивченого матеріалу забезпечується, по-перше, свідомістю і міцністю запам'ятовування, а по-друге, повторенням.

Третій процес пам'яті – відтворення, або впізнавання. Відтворення і впізнавання також можуть бути мимовільними або довільними. Відтворення, яке пов'язане зі значними вольовими зусиллями та потребує від учня певного напруження, називають пригадуванням. Відтворення є гарним засобом не тільки контролю, але і самоконтролю.

Упізнавання є особливою формою відтворення. Воно відбувається під час повторного сприйняття.

На етапі закріплення нового матеріалу для розвитку пам'яті в учнів викладачеві доцільно дотримуватися таких рекомендацій:

1. Важливою умовою того, щоб навчальний матеріал запам'ятовувався швидко й надовго, є формування в учнів інтересу до того, що саме необхідно запам'ятати.

2. По можливості пов'язувати навчальний матеріал з якими-небудь почуттями учнів. Усе, що пов'язано з радістю, сумом, гнівом, зазвичай запам'ятовується краще, ніж те, до чого учні ставляться байдуже.

3. Навчати учнів закріплювати матеріал за асоціаціями. Так, асоціації за подібністю виявляються в тому, що образ одного об'єкта змушує згадати про інший, який певною мірою подібний до першого. Причому подібні ознаки об'єктів мають зафіксуватися у свідомості учнів задалегідь, у результаті спеціальних розумових операцій (аналіз, порівняння, узагальнення тощо). Асоціації за контрастом, на відміну від попередніх асоціацій, передбачають роботу з образами і поняттями, протилежними в чомусь. І нарешті, важливим видом значеннєвих асоціацій є логічні. Це зв'язки між причиною і наслідком, причиною і приводом, родом і видом тощо. У випадку, якщо це явище сприймається як причина або наслідок іншого явища, закріплення відбувається легше.

4. Велике значення для закріплення навчального матеріалу має поєднання запам'ятовування з діяльністю людини, що вимагає мислення, активності: складання опорних схем-таблиць, конспектів, тез тощо.

Процес мислення забезпечує засвоєння наукового поняття. Деякі учні помилково вважають: якщо вони можуть переказати формулювання визначення, почуте на уроці, отже, засвоїли поняття. Однак необхідно ще й глибоко оволодіти поняттям.

Отже, на етапі закріплення нового матеріалу для розвитку мислення викладачеві доцільно дотримуватися таких рекомендацій.

1. Розвивати мислення – означає насичувати свій розум знаннями. Тому особливу роль у формуванні мислення відіграє закріплення знань на уроці.

2. Розум визначає єдність знань і дій. Знання неможливо набути без зусиль думки, без розумової праці, що в разі грамотної методики проведення уроку створюється на етапі закріплення навчального матеріалу.

3. Ставити перед учнями різні питання. Адже мислення починається з питання. Тому чітко поставлені питання на закріплення навчального матеріалу забезпечують формування інтелекту школярів. Учень важливо переконати, що саме питанням «Чому?» та «Як?» людство зобов'язане більшістю

відкриттів. Необхідно вчити їх ставити собі питання до кожної події та явища, з яким стикаються.

4. Для закріплення доцільно давати завдання на виділення в предметі чи явищі кількох найбільш виразних ознак, а також пропонувати учням різні завдання на порівняння.

5. З огляду на нерозривність мислення і мови слід забезпечувати усне відтворення учнями основних моментів навчального матеріалу. Крім того, можна використовувати письмове мовлення, що також сприяє розвитку мислення.

Отже, у процесі підготовки до уроку викладач повинен приділити належну увагу етапу закріплення нового матеріалу, ретельно обмірковувати завдання і вправи на закріплення, а також урізноманітнити прийоми, що не тільки забезпечують закріплення навчального матеріалу, але й сприяють розвитку в учнів таких пізнавальних процесів, як пам'ять, мислення та уява.

✦ Секрети запам'ятовування

За оцінками психологів, учень вікової категорії ПТНЗ запам'ятовує інформацію:

10% – читаючи;

20% – слухаючи;

30 % – розглядаючи;

50 % – слухаючи та розглядаючи;

70% – обговорюючи;

90% – обговорюючи при спільній діяльності;

95% – навчаючи інших.

*Відсоток інформації, що запам'яталася, залежить і від її розташування на дошці.
(Так вважають американські дослідники).*

ОЦІНКА – НАЙБІЛЬШЕ ДОСЯГНЕННЯ ЛЮДИНИ... (Контроль та оцінювання знань)

Оцінка – найбільше досягнення людини у спонуканні до дії.

Е. Фромм

Якщо хочете поліпшити школу, навчіть учителів оцінювати учнів. Якщо хочете використати повний потенціал учнів, навчіть їх, як оцінювати себе.

Р. Стінгенз

- ? Навіщо потрібна реформа оцінювання?
- ? У чому різниця між контролем, перевіркою та діагностуванням?
- ? Який засіб діагностики обрати?
- ? Як правильно скласти завдання для тематичного опитування?

Оволодіння методикою перевірки знань і їх оцінювання є одним із найважливіших завдань педагога, що стало особливо актуальним останніми роками у зв'язку з оновленням навчальних програм та введенням 12-бальної системи оцінювання. Нині відбувається суттєвий перегляд орієнтирів не тільки щодо методики викладання, а й у системі оцінювання, адже зміна освітньої парадигми ставить вимогу відходу від інформаційної спрямованості навчання й перенесення акценту на розвиток особистості учня.

Суть реформи оцінювання полягає в тому, щоб утвердити у свідомості педагога розуміння оцінки не як фіксатора невдач учня, а як умовної позначки його особистих досягнень. Об'єктивно постає необхідність відмови від оцінювання кількості відтворених знань як мірила учнівських здобутків й перехід до визначення рівня досягнень учнів відповідно до вмінь самостійно здобувати, аналізувати, систематизувати й творчо застосовувати отриману інформацію; ухвалювати рішення й аргументувати свою думку; працювати в колективі та ін.

Контроль знань у педагогічній літературі називають *своєрідним методом навчання*, що виконує різноманітні функції, найбільш важливими серед яких є:

1. Контролююча (педагог отримує зворотний зв'язок, визначає, як узагалі засвоюється навчальний матеріал, чи оптимально підібрані форми, методи й прийоми навчання).
2. Навчальна (учні під час виконання завдань продовжують працювати з навчальною інформацією, аналізують і систематизують її; вчаться робити висновки. Велике значення має самооцінювання, рецензування й доповнення відповідей товаришів).
3. Виховна (контроль, організований відповідно до сучасних вимог, формує в учнів відповідальність, самостійність та особистісні якості).

З формальної точки зору результатом контролю є оцінка.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів є знання, уміння та навички, рівень розвитку інтелектуальних, загальнонавчальних і соціальних умінь, досвід творчої діяльності учнів й досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності.

Контроль та оцінювання повинні бути:

- систематичними;
- всебічними;
- об'єктивними;
- диференційованими;
- різнобічними;
- наочно відкритими;
- гуманними;
- враховувати психологічні та вікові особливості та ін.

12-бальна система оцінювання навчальних досягнень учнів.

Спрощене розуміння 12-бальної системи оцінювання лише як нового інструментарію оцінювання знань учнів за збільшеною шкалою породило протиріччя між методикою навчання і новим інструментарієм оцінювання навчальної діяльності учнів.

Нова система оцінювання передбачає перенесення наголосу на виявлення динаміки просування окремого учня у засвоєнні тематичної одиниці, а не конкретних результатів.

Методологічні особливості 12-бальної системи оцінювання навчальних досягнень учнів

4-БАЛЬНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ УЧНІВ	12-БАЛЬНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ
За 4-бальною шкалою оцінюється рівень засвоєння учнями програмового матеріалу - знання	За 12-бальною шкалою оцінюється рівень засвоєння програмового матеріалу – знання і рівень сформованості компетенцій учнів
У тематичній одиниці рівні зростання навчальних умінь учнів не упорядковуються в навчальному процесі й не оцінюються	У тематичній одиниці упорядковується організація навчального процесу відповідно до рівнів зростання навчальних умінь і оцінюються особистісні досягнення учня за принципом сумування набутих навчальних досягнень

Діагностування навчальних досягнень учнів.

Педагогічна діагностика - процес визначення й аргументування певного стану об'єкта (рівня здібностей, знань, розумового розвитку тощо) з метою його подальшого змінювання. Найчастіше в процесі навчання діагностується рівень знань та конкретних умінь і навичок.

Термін «діагностика» є запозиченням із зарубіжної педагогіки, де він уживається досить широко. У вітчизняній дидактиці вживаються терміни: контроль, перевірка, оцінювання й облік знань. Однак вони мають певний авторитарний відтінок, що обумовлює пошуки слів-аналогів, одним з яких і є діагностика.

Вибір засобу діагностики відповідно до цілей навчання.

Визначивши основні критерії оцінювання, ми можемо зробити порівняльний аналіз методів вимірювання рівня знань, що застосовуються в сучасній педагогіці:

- усна форма перевірки знань або усне опитування;
- письмова форма перевірки знань або письмова робота;
- співбесіда у формі інтерв'ю;
- тестування.

Деякі автори до методу вимірювання навчальної успішності відносять також і анкетування, але воно не є самостійним методом вимірювання, оскільки функції, які воно виконує, належать до функцій діагностики.

Усна форма перевірки знань.

Усне опитування – найдавніша і найпоширеніша форма вимірювання знань. Тому саме її частіше мають на увазі, коли говорять про традиційний контроль знань. Проведені дослідження переконливо доводять, що усна форма перевірки знань не відповідає критеріям об'єктивності, надійності, а методика оцінювання є грубою, з малою розподільною здатністю.

З позицій умов, які забезпечують об'єктивність, у разі усної форми контролю знань не може бути забезпечена ані об'єктивність процесу вимірювання, ані об'єктивність інтерпретації результатів вимірювання.

Одна й та сама особа по-різному оцінюється різними екзаменаторами. Навіть тоді, коли іспит приймає група досвідчених педагогів і середні оцінки є більш-менш об'єктивними та підпорядковуються об'єктивним закономірностям, індивідуальні оцінки різних екзаменаторів можуть коливатися від максимальної до мінімальної.

Усну форму контролю знань як педагогічний метод діагностики найдоцільніше використовувати під час вимірювання знань, пов'язаних з мовним розвитком або навичками спілкування.

Письмова форма перевірки знань.

Інструментом вимірювання під час письмової форми перевірки знань є письмова робота. Мета її застосування - пошуки більш точних методів вимірювання та оцінювання знань, ніж у разі усної форми контролю. Цей метод, з точки зору критерію об'єктивності, дійсно дає позитивні результати. Але процес оцінювання фактично залишився таким, як і в разі усної форми контролю, а саме - далеким від об'єктивності в процесі інтерпретації результатів. Тому метод письмової перевірки знань також не відповідає критеріям надійності. Більше того, використання цього методу, як у формі письмового оформлення фактично тих самих завдань, що використовуються в разі усної форми контролю, є не вдосконаленням методу вимірювання знань, а адміністративною боротьбою зі зловживаннями, прояви яких і є наслідком недосконалості методу вимірювання.

Форма письмового контролю знань як педагогічного методу може використовуватись під час вимірювання й оцінювання рівня когнітивного розвитку та навичок проблемно-орієнтованого мислення. Саме з цією метою у стандартні вступні тести до американських коледжів та університетів в тест АСТ включено «есе» – твір, в якому кандидат має висловити свої думки з приводу певної проблеми.

Інтерв'ю.

Опитування у формі інтерв'ю (у вітчизняній системі освіти воно має назву співбесіди) є також одним із традиційних, а тому і давніх методів вимірювання, які й сьогодні дуже активно використовуються. Від бесіди воно відрізняється тим, що самому процесу інтерв'ю передують фаза ретельного планування цієї бесіди. Інтерв'ю може проходити у письмовій та усній формах, але, як правило, воно доповнює тестування. Основною метою інтерв'ю на сучасному етапі є одержання інформації про особистість респондента: його зовнішній вигляд, поведінку, мову тощо.

Тестування.

У процесі визначення рівня знань тестування може розглядатися як метод вимірювання, який, на відміну від уже розглянутих методів усного опитування та письмової роботи, задовольняє основні методичні критерії якості. Цей метод дає можливість забезпечити об'єктивність як процесу вимірювання, обробки даних, так і їхньої інтерпретації.

Тестування дає змогу забезпечити вимірювання знань, підходячи до цього поняття системно, зокрема оцінити знання за обсягом та повнотою, їх системністю, узагальненням та мобільністю. Характеристики системності, узагальнення та мобільності знань визначаються за допомогою тесту відповідної складності, тоді як обсяг знань визначається за допомогою відповідей на певну кількість запитань, які видаються екзаменованому із загальної кількості.

Діагностування навчальних досягнень учнів у 12-бальній системі оцінювання

Готуючи питання, завдання, тести, необхідно, по-перше, чітко класифікувати таксономічний рівень (див. статтю „Формування мети уроку та очікуваних результатів”), по-друге, підібрати ключові слова та сформулювати запитання до учнів.

Шестирівнева таксономія Б. Блума

10-12 балів	ОЦІНЮВАННЯ, СИНТЕЗ, АНАЛІЗ
7-9 балів	ЗАСТОСУВАННЯ
4-6 балів	РОЗУМІННЯ
1-3 бали	ЗНАННЯ

Досвідчені педагоги досить часто самостійно складають завдання для тематичного опитування. Пропонуємо таблицю, за допомогою якої вам буде простіше розподілити питання за кількістю балів.

Ключові слова для формування запитань на шести таксономічних рівнях

Таксономічний рівень	Бали	Приклади інфінітивів
Знання (запам'ятовування попередньо вивченого матеріалу)	1-3	визначити, засвоїти, ідентифікувати, згадати, впізнати, назвати, перерахувати
Розуміння (розуміння смислу вивченого матеріалу)	4-6	викласти, доповнити, переказати власними словами, перегрупувати, пояснити, проілюструвати прикладами, перефразувати, продемонструвати
Застосування (вміння використати вивчений матеріал у нових ситуаціях)	7-9	застосувати, узагальнити, співвіднести, вибрати, розвинути, організувати, використати, застосувати, перенести, реструктурувати, класифікувати
Аналіз (уміння розчленити ціле на складові елементи)	10-12	вирізнити, прослідкувати, класифікувати, відокремити, віднести до категорії, розрахувати, проаналізувати, протиставити, віднайти, порівняти
Синтез (уміння створити ціле з частин)		створити, скласти, видозмінити, задокументувати, запропонувати, спланувати, виготовити, розробити, видозмінити, уточнити, поєднати, організувати
Оцінка (вміння визначити цінність та придатність певних засобів для досягнення певної мети)		винести судження, довести, підтвердити, оцінити, прийняти рішення, стандартизувати, схвалити

Запитання відповідно до рівнів навчальних досягнень

№ з/п	Початки-кліше	Кількість балів
1	Назвіть..., в якому році..., де проходило..., напишіть формулу..., перерахуйте..., розкажіть правило	1-3
2	Закінчить фразу, чому..., трансформуйте вираз..., встановіть взаємозв'язок між об'єктом та його властивостями, розкажіть своїми словами...	4-6
3	Яка структура..., класифікуйте..., що є наслідком..., порівняйте..., проаналізуйте причини..., знайдіть рішення..., запропонуйте алгоритм..., знайдіть альтернативу..., складіть із елементів..., які можливості пояснення...	7-9
4	Оцініть логіку..., опишіть переваги..., виділіть критерії..., що ви думаєте про..., оцініть, складіть алгоритм опису приладу (дайте йому характеристики), складіть алгоритм опису величини й опишіть способи вимірювання, складіть алгоритм проведення експерименту і вкажіть необхідні матеріали і прилади для його проведення...	10-12

КЛЮЧЕМ ДО УСПІШНОГО ОЦІНЮВАННЯ Є... (Психологічні особливості оцінювання)

Ключем до успішного оцінювання є формування самовпевненості учня. Треба допомогти йому повірити в те, що він може досягти успішного результату.

Р. Стіггенз

Важливою умовою формування особистості учня, його пізнавальної та інтелектуальної активності є система оцінювання і стимулювання навчальної діяльності. Саме оцінка розглядається психологами і педагогами як стимул: гарна оцінка є заохоченням, а погана – покаранням. Відомо, що для крайніх значень оцінок не завжди властива та стимулююча сила, яку мають середні оцінки. Наприклад, для учня, що отримує, як правило, оцінки «2» і «3» у п'ятибальній системі з певного предмета, оцінка «4» є стимулом для досягнення успіхів. Однак треба врахувати, що в разі отримання оцінки «5» учень частково може втратити сенс подальшого вдосконалення свого навчання, оскільки вище п'ятірки за п'ятибальною системою оцінювання все одно не отримаєш. Окрім цього, треба відзначити, що п'ятибальна система оцінювання знань дозволяла ресструвати і заохочувати в учнів такі якості, як спроможність запам'ятовувати і відтворювати навчальний матеріал, правильно застосовувати засвоєні знання, виявляти посидючість, тривалість і вибірковість уваги в навчальній діяльності, бути старанним і т. ін. Безумовно, це все важливо, оскільки без такого репродуктивного етапу неможливе досягнення більш високого рівня розвитку учня. Але цього не достатньо. Адже п'ятибальна система оцінювання не дозволяє цілеспрямовано стимулювати творчі прояви особистості.

Нова система оцінювання насамперед дозволяє стимулювати творчість учня, а саме: творчий інтелект і здібності (уміння розв'язувати нестандартні задачі, ставити проблеми, створювати оригінальні ідеї, проводити дослідження); власне пізнавальну активність учня і його самостійність, спроможність до самоконтролю.

Така система оцінювання передбачає виділення трьох основних рівнів виконання завдань учнями: високий (12–10 балів), середній (9-7 балів), низький (6-4 бали) і мінімальний (3-1 бали).

Тому саме **дванадцятибальна система**, на відміну від п'ятибальної, **дозволяє оцінювати**:

1) *навчально-пізнавальну активність учня за такими рівнями:*

- висока пізнавальна активність учня і пізнавальна ініціатива («ініціативний рівень»);
- старанність виконання без прояву ініціативи («виконавчий рівень»);
- пасивність у навчальному процесі, відсутність інтересу, байдужість («пасивний рівень»);

2) *особливості прояву розумової діяльності за критеріями:*

- високий рівень нестандартного мислення (учень виявляє кмітливість, оригінальність, варіативність під час розв'язання проблемної задачі);
- середній рівень мислення (школяр вносить необхідні зміни до відомого зразка, пропонує варіанти виконання проблемної задачі, наближені до відомого стандарту);
- низький рівень мислення (виконує завдання шляхом копіювання відомого зразка);

3) *особливості здійснення самоконтролю за рівнями:*

- високий рівень (високий рівень самостійності, уміння самостійно знаходити помилки і неточності й виправляти їх);
- середній рівень (самостійність знижена, часто необхідно підштовхування з боку дорослих, помилки знаходить після підказок викладача);
- низький рівень (відсутність здатності розв'язувати навчальну задачу без допомоги дорослого);

4) *характер навчальних завдань, що виконуються учнем за критеріями:*

- творчі (передбачають оригінальність розв'язання, додаткові знання);
- напівтворчі (передбачають деякі відхилення від шаблону у процесі розв'язання);
- нетворчі (звичайні завдання, що виконуються в достатній кількості на уроках за заздалегідь відомим зразком);

5) складність завдань, що виконуються за категоріями:

- складні (передбачають наявність знань поза навчальною програмою для даного віку);
- середні (передбачають уміння виконувати завдання, складені з урахуванням вимог навчальної програми);
- прості (передбачають вимоги навчальних програм).

Незважаючи на такі особливості нової системи оцінювання, треба відзначити, що часто педагоги у своїй практиці не використовують різноманітних видів оцінювань.

Сформулюємо і проаналізуємо їх:

- Предметний* вид передбачає оцінювання того, як виконав учень запропоноване навчальне завдання, тобто оцінюється зміст, предмет, процес і результати його діяльності.
- Персональний* вид пов'язаний з оцінюванням індивідуальних якостей учня, що проявляються у його діяльності, старанності, уміннях тощо.
- Результативний* вид передбачає оцінювання кінцевого результату діяльності, тобто оцінюється результат, а не те, яким способом його було досягнуто.
- Процесуальний* вид, навпаки, оцінює процес розв'язання, а не кінцевий результат діяльності.
- Кількісний* вид передбачає оцінювання обсягу виконаної роботи, наприклад число виконаних вправ.
- Якісний* вид пов'язаний з якістю виконаної роботи, точністю, охайністю, ретельністю та іншими показниками її досконалості.

Оцінка педагога набуває для учня змістовності, якщо:

- еталон, яким оперує педагог у своїй оціночній діяльності по відношенню до учня, повинен бути зрозумілим самому учню;
- довіра до викладача, майстра виробничого навчання та його оцінки.

Центральною особою в навчальному процесі є, безумовно, учень. Зусилля педагога спрямовані на те, щоб учень навчався. І педагог повинен пам'ятати, що підвищення мотивації навчальної діяльності учня забезпечується його оцінкою. Головна функція оцінки – стимулююча, що сприяє формуванню позитивної навчальної мотивації.

Розглянемо найбільш популярні засоби стимулювання навчальних успіхів.

- увага до навчальних дій учня;
- схвалення дій учня;
- визнання успіхів і удач учня;
- підтримка під час виконання навчальних завдань;
- підвищення соціальної ролі, престижу і статусу в разі успішного виконання учнем навчальних дій;
- оцінювання діяльності учня.

Засіб стимулювання учня буде залежати від його індивідуальних особливостей.

Розглянемо індивідуальні особливості дітей, які необхідно враховувати викладачу під час оцінювання їхньої діяльності.

Гіперактивні діти відрізняються надмірною активністю, рухливістю, неможливістю тривалий час зосереджуватися на будь-якому виді навчальної діяльності. Під час уроку їм складно справлятися із завданнями, оскільки вони зазнають труднощів в організації і завершенні роботи, швидко виключаються з процесу виконання завдання. Під час оцінювання відповідей таких учнів педагогу доцільно:

- давати тільки одне завдання на певний відрізок часу, щоб учень міг його завершити;
- надавати можливість звертатися за допомогою до педагога в разі виникнення труднощів;
- завдання, що пропонуються, подавати в письмовому вигляді;
- дозувати учневі виконання великого завдання, пропонувати його у вигляді послідовних частин і час від часу контролювати хід роботи над кожною із частин, вносячи необхідні корективи;

- оберігати від перевтоми, оскільки вона призводить до зниження самоконтролю;
- стримано і спокійно аргументувати виставлену оцінку.

Лінивi діти вирізняються відсутністю бажання навчатися. Причини появи лінощів у них можуть бути різними: неправильне сімейне виховання; безперспективність, з їхньої точки зору, навчання; відсутність контролю за їхніми діями з боку дорослих (або, навпаки, перебільшена опіка і напучення з приводу укорінених лінощів).

Під час оцінювання відповідей таких дітей педагогу доцільно:

- формулювати настанову на виконання певного обсягу навчальних завдань;
- вимагати виконання необхідного обсягу навчальних завдань;
- сприяти бажанню перебороти свої лінощі, створюючи необхідну мотивацію.

До учнів з емоційними порушеннями належать *агресивні* діти, *емоційно-розгальмовані* діти або занадто *сором'язливі, образливі, уразливі* діти.

Під час оцінювання відповідей таких учнів педагогу доцільно:

- стабілізувати їхній емоційний стан перед виконанням навчальної діяльності;
- пропонувати форму відповіді на вибір: письмово або усно;
- оцінку їх діяльності подавати делікатно й аргументовано, вказуючи при цьому на успіхи, або, якщо в учня щось не вийшло, висловити надію, що наступного разу він це зможе зробити.

Під час оцінювання відповіді й діяльності учня педагогу необхідно враховувати не тільки його індивідуальні особливості, але і темперамент.

Учням *із холеричним* типом темпераменту притаманна неврівноважена нервова система. Вони, як правило, швидко реагують на завдання, що пропонуються, але відповіді дають часто необдумані, не встигають себе загальмувати, виявляють нетерплячість. Захопившись будь-якою справою, холерик починає працювати з повною віддачею, але швидко холодне. Характерно чергування позитивних циклів з підйомом дієздатності з негативними циклами, протягом яких «усе валиться із рук». Відповіді холерика в період піднесення відрізняються самостійністю, логічністю, творчістю. Навчальна діяльність у період спадання має сумбурний характер.

Відповіді учнів *із сангвінічним* типом темпераменту відрізняються поміркованістю, аргументованістю. Це пояснюється їхньою сильною, урівноваженою нервовою системою. Вони відрізняються швидкістю реакції на те, що відбувається навколо них в процесі навчальної діяльності. Характеризуються відносною стабільністю у своїй працездатності.

Діти *із флегматичним* типом темпераменту також мають сильну, врівноважену, але, на відміну від сангвінічного темпераменту, інертну нервову систему. Вони володіють високою працездатністю, але повільно реагують на все, що відбувається навколо них і відрізняються мовчазністю, що часом створює ілюзію про недостатнє засвоєння ними навчального матеріалу. Флегматики характеризуються тим, що вони тривко запам'ятовують все засвоєне і довго зберігають в пам'яті пройдений матеріал.

Учні *з меланхолічним* типом темпераменту мають слабку нервову систему і підвищену чутливість, тому, опинившись у ситуації несподіваного питання, можуть впасти у «ступор», розгубитися, навіть якщо знають навчальний матеріал. Вони швидко втомлюються і втрачають працездатність. Відрізняються невпевненістю у собі. Однак треба відзначити, що саме меланхоліки часто мають яскраво виражені художні й інтелектуальні здібності.

Ураховуючи особливості темпераменту своїх вихованців, педагогу слід пам'ятати, що низька оцінка стимулює навчальну діяльність учня тільки в тому разі, якщо у нього сформована значущість успіху в навчанні та якщо він має сильну нервову систему. Учнів зі слабкою нервовою системою низька оцінка не стимулює, а, навпаки, дезорганізує. Виставляючи низьку оцінку, якщо це необхідно, педагогу слід пом'якшити дію небажаної оцінки, висловити впевненість, що учень здатний її виправити.

Для підвищення значущості оцінювання педагогу необхідно:

1. Систематичне вивчення і врахування індивідуальних інтересів і потреб учня.
2. Актуалізація тих потреб і інтересів, що відповідають наявним у педагога стимулам.

3. Варіювання характеру педагогічних оцінок з метою уникнення звикання до них учня.

Таким чином, можна виділити такі загальні рекомендації щодо оцінювання:

- враховувати емоційний чинник;
- враховувати можливість прямого керування сприйманням (у разі виникнення складності у відтворенні навчального матеріалу можна спеціально звернути увагу на найбільш важливі положення, підказати, на яку частину малюнку, таблиці потрібно звернути увагу тощо);
- використати можливості не тільки усного, але й письмового мовлення;
- приділяти увагу повторенню необхідної інформації;
- використовувати схеми і таблиці як опорний матеріал;
- застосовувати проблемність для проявлення творчості учнів.

ШПАРГАЛКА МОЛОДОМУ МАЙСТРОВІ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО УРОКУ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Структурний елемент	Дидактичне завдання	Діяльність		Педагогічний коментар	
		Майстра виробничого навчання	Учні		
Організація заняття	Організація і психологічне налаштування учнів на спільну працю	Доброзичливо, чітко, переконливо інформує учнів про те <i>чим ? навіщо?</i> вони будуть займатись на уроці	Негайно приступають до навчальної діяльності	Важливо: Зовнішній вигляд майстра виробничого навчання (спецодяг), психологічна готовність його до уроку, до співпраці з учнями, посмішка...	
Вступний інструктаж	Актуалізація опорних знань, умінь, навичок учнів (набуттого навчального досвіду).	Дає коротку характеристику минулого уроку і встановлює його логічні, конструктивні зв'язки з нинішнім.	Активно співпрацюють з майстром виробничого навчання	Ефективні методи цільової установки: Створення ситуації «нового» в вирішенні навчально-виробничого завдання. Організація бесід, дискусій, рольових ігор з найбільш раціонального використання обладнання матеріалів, технології виконання. Демонстрація зразків навчально-виробничих робіт. Мета опитування: Забезпечення теоретичної основи майбутньої професійної діяльності. Питання повинні нести продуктивний характер: «Чому?», «Поясніть...», «Порівняйте...», «Обґрунтуйте...», «Зробіть висновок...». Інструктування Проводити з позиції попередження помилок, ускладнень. Прийоми роботи показувати тільки ті які є новими для учнів. Залучення учнів до самостійного розбору технічної документації, вибору інструменту, пристосувань, режимів.	
	Мотивація навчальної діяльності	Перевірка домашнього завдання (при необхідності)			
	Пояснення нового матеріалу та способів виконання практичних дій.	Спільне визначення навчальної мети уроку та показників її досягнення.			
		Розповідь (бесіда) з практичним показом виконання професійних дій, навчальних виробничих вправ в уповільненому темпі. Далі в робочому темпі кваліфікованого робітника виконати показану роботу (вправу) або її частину.	Уважно слухають, приймають участь в коментарях майстра, в поясненнях необхідності виконувати роботу (вправу) у запропонованій послідовності. Аprobують методику виконання дії, вправи.		
	Видача завдань учням з поясненням нормативів оцінки навчальної роботи, методів самоконтролю і вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності.	Отримують завдання, уточнюють незрозумілі питання. Готують робоче місце.			
Поточний інструктаж	Формування (відпрацювання) нових способів, дій і застосування (закріплення, розвиток, поглиблення) основних способів дій перед виконанням трудових прийомів, операцій, процесів. Контроль і корекція набутого навчального досвіду.	Організація, поточне обстеження, керівництво роботою учнів при вихованні тренувальних вправ, навчально-виробничих робіт: - перевірка правильної організації робочих місць та дотримання вимог безпеки праці.	Самостійна робота. Виконують вправи. Здійснюють самоконтроль та взаємоконтроль	Важливо: - вникати в роботу кожного учня, не випускаючи з поля зору всієї групи; - розвивати в учнів здатність аналізувати свою роботу, знаходити причини помилок та способи їх усунення, не давати учням готових вказівок як виправити помилку; - не втручатись в роботу	

Структурний елемент	Дидактичне завдання	Діяльність		Педагогічний коментар
		Майстра виробничого навчання	Учні	
		<ul style="list-style-type: none"> - перевірка правильності виконання учнями трудових прийомів; - надавати допомогу учням в налагодженні обладнання; - здійснення між операційного контролю; - приймання та оцінка робіт; - здійснення індивідуальних та колективних інструктажів (при необхідності); - налагодження даних на кожного учня: правильність і раціональність методів їх роботи, самостійність, творчу активність, використання на практиці технічних знань тощо; - здійснення підсумкового контролю. 		<p>учнів, якщо в цьому немає необхідності⁴</p> <ul style="list-style-type: none"> - заохочувати учнів до творчого, раціоналізаторського підходу до виконання завдань; - привчати до постійного використання навчально-технічної документації; - використовувати поставну організацію цільових обходів; - критерієм оцінки якості роботи учнів є безпомилкове виконання кожного прийому і виготовлення деталей, виробів без відхилень від технічних умов.
Заключний інструктаж	Узагальнення і систематизація набутих умінь та навичок трудових прийомів, операцій і процесів.	<p>Повідомлення про досягнення навчальної мети та завдань уроку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виконання навчально-виробничих завдань; - розбір неточностей, загальних помилок, зазначення шляхів їх попередження; - аналіз додержання правил безпеки праці, організації робочих місць; - розглянути випадки витрати робочого часу, браку, аналіз їх причин; - повідомлення оцінок (балів). <p>Видача домашнього завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - повторення теоретичного матеріалу; - виконання технічних розрахунків; - вивчення інструкційних карток; - самостійна розробка технологічних процесів; - конструювання, виготовлення приладів; 	Роблять самостійний аналіз власної роботи на уроці	<p><i>Необхідно:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - залучати всіх учнів до активного обговорення підсумків уроків; - при оцінці робіт виходити насамперед з їх якості і термінів виконання; <p><i>Важливо:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - щоб завершення уроку було навчальним; - звертати більше уваги на досягнення учнів. Чітко показати <i>чого досягли?, чому навчилися?</i> - Оцінка повинна бути всебічна і об'єктивна. <p><i>Домашнє завдання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - закріплення досягнутого; - повинне нести випереджувальний характер; - інструктувати учнів про способи і порядок його виконання.

Структурний елемент	Дидактичне завдання	Діяльність		Педагогічний коментар
		Майстра виробничого навчання	Учні	
		- тренування на тренажерах тощо.		

ТИПИ І ВИДИ УРОКІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Тип уроку виробничого навчання може визначатися за основною дидактичною метою, а вид уроку виробничого навчання вказує на методику його проведення. Класифікацію уроків виробничого навчання за дидактичною метою можна представити у вигляді таблиці.

Тип уроку	Зразок формулювання дидактичної мети
Урок формування первісних умінь	<ul style="list-style-type: none"> • Навчити учнів правильному виконанню прийомів... • Навчити учнів правильному виконанню прийомів, що входять в операцію...з дотриманням вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності. • Сформулювати в учнів первісні уміння по виконанню прийомів, операцій...з дотриманням вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності.
Урок формування складних умінь (наприклад, сполучення двох операцій в одну; виконання операцій по раціональному методу)	<ul style="list-style-type: none"> • Навчити учнів більш раціональному виконанню операції за допомогою спецпристроїв...,по методу новатора... • Сформулювати в учнів сучасного виконання, операцій, які дають високу якість і економію часу.
Урок удосконалювання умінь і формування навичок	Закріпити, удосконалити в учнів виконання наступних прийомів, операцій...з дотриманням вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності.
Урок комплексного застосування знань, умінь і навичок при виконанні навчально-виробничих робіт	<ul style="list-style-type: none"> • Закріпити й удосконалити знання, уміння і навички учнів щодо розробки техпроцесу виготовлення... • Закріпити й удосконалити уміння і навички учнів по темі...,прилучати до раціоналізації і винахідництва.
Контрольно-перевірочний урок	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірити й оцінити рівень знань, умінь і навичок учнів по виконанню операції... • Перевірити рівень засвоєння знань, умінь і навичок учнів по виконанню робіт. Виявити пробіли в знаннях і уміннях учнів.

Традиційні види уроків виробничого навчання:

- урок – вправа;
- урок – екскурсія;
- урок – вступне заняття;
- урок – комплексні роботи;
- урок – самостійні (практичні) роботи.

Нетрадиційні види:

- урок технічної творчості;
- урок – конкурс професійної майстерності;
- урок – лабораторна робота;
- урок – ділова гра, рольова гра;
- урок – виробничий семінар;
- урок – аналіз конкретних ситуацій;

- урок – вивчення передових методів праці;
- бінарний урок;
- урок – дискусія;
- уроки – вікторини, конкурси й ін.

ЛЮДИНА, ЩО НЕ ЗНАЄ НІЧОГО, МОЖЕ НАВЧИТИСЯ... (Методичні рекомендації щодо навчання дорослих)

Людина, що не знає нічого, може навчитися;
справа тільки в тому, щоб запалити в ній бажання вчитися.

Д. Дідро

Підготовка та перепідготовка дорослого населення має свої специфічні риси.

Особливості	Їх значення для навчання
Доросла людина – це незалежна самостійна особистість	Коли доросла людина відчуває необхідність чогось навчитися, вона це здатна робити самостійно, а навчання може лише слугувати додатковим або стимулюючим засобом. Програма навчання повинна будуватися так, щоб допомогти слухачам досягти самостійності у навчанні та надати їм можливість самим визначати свої дії. Викладач має забезпечити максимальну повагу до учасника.
Дорослі мають багатий досвід, який можна використати як джерело знань	Дорослі: <ul style="list-style-type: none"> • цінують час і не згодні його марно витратити • цінують ставлення до себе з повагою • бажають бачити сенс у запропонованих заняттях • зорієнтовані на реальні завдання • бажають ухвалювати самостійні рішення • критично, з позиції власного досвіду, сприймають нову інформацію
Готовність дорослих до навчання має зв'язок зі змінами соціальних ролей, життєвих стадій, інших змінних їх соціального життя	Дорослі люди проходять однакові стадії життя, хоча швидкість та якісні показники при цьому є різними. Деякі люди зупиняються на якійсь стадії, інші – ніколи не випробують деяких соціальних ролей чи змін. Перехід дорослої людини із однієї стадії життя в іншу потребує нових знань, що активізує у них потребу навчання. При підготовці навчальних програм потрібно враховувати соціальні ролі учасників та стадії їх дорослого життя.

Викладачу слід пам'ятати, що дорослі навчаються ефективно за певних умов:

1. Коли це потрібно їм особисто. Отже, важливо знати справжні потреби слухачів, спиратися й посилатися на них, будувати програму так, щоб ці потреби були в основному задоволені. До того ж варто не забувати, що мотивацію до навчання зміцнює моделювання учасниками майбутньої особистої поведінки; адекватне оцінювання їх досягнень і успіхів.

2. Коли мають досить часу на засвоєння нових знань і умінь. Потрібно не переобтяжувати програму новим змістом; намагатися не втомлювати слухачів; використовувати різноманітні методи; дотримуватися графіка перерв; забезпечити достатньо часу на засвоєння нового матеріалу.

3. Якщо можуть самостійно планувати свій час та процес навчання. Необхідно створити на заняттях таку атмосферу, щоб учасники самі окреслили свої потреби і очікування, сформулювали власні цілі та можливі шляхи їх реалізації. Наприкінці кожного заняття провести опитування учасників про враження від змісту вивченого та ефективність заснованих методів навчання.

4. Якщо досягають успіхів. Навчання слід починати із виконання легких і простих завдань, поступово просуваючись до більш складних.

5. Коли мають можливість випробувати нові знання та тренуватися у застосуванні їх на практиці. Слухачам потрібно створити можливості для практики в тому, що вони чу-

ють і бачать під час навчання („ практика творить майстра ”), це особливо стосується дій, які викликають у слухачів найбільше труднощів.

6. Коли повністю залучені до процесу навчання. Виконання ролі активної дійової особи більше сприяє навчанню, ніж виконання ролі спостерігача. Для цього необхідно залучати слухачів інтелектуально (розв’язування проблем, мозковий штурм), емоційно (ігри, рольові ігри, обговорення) та фізично (створення предметів, рухові ігри, вправи).

7. Коли можуть зрозуміти, як використати набуті знання і уміння на практиці. Тематику навчання наближати до реальних потреб; завершувати вправи обговоренням можливого використання набутого досвіду у повсякденному житті та у який спосіб слухачі зможуть використати набуті знання та уміння на практиці.

8. Якщо створено приємне та сприятливе середовище навчання. Це потребує спеціальних зусиль для створення відповідної атмосфери шляхами дружнього заохочення до взаємодії, застосування інтерактивних вправ, які дозволяють учасникам познайомитися й сформувати команду.

9. Коли навчальні методи відповідають різним індивідуальним стилям/способам навчання, притаманним різним людям. Необхідно пам’ятати, що індивідуальні відмінності у способах і стилях навчання між дорослими людьми поглиблюються з віком і досвідом. Це потребує різноманітних методів і технік для навчання, щоб зросла імовірність засвоєння матеріалу всіма учасниками відповідно до їх індивідуальних особливостей сприймання (говорити для „ аудіалів ”; писати, малювати, демонструвати плакати для „ візуалів ”; для „ кінестетиків ” – тих, хто краще сприймає інформацію через сенсори руху, дотику – застосовувати ігри, вправи; логічно будувати структуру і зміст висловлювань для „ логіків ”).

Методи навчання і рівень засвоєння інформації:

Почуття, за допомогою яких людина пізнає світ	Порівняльна ефективність засвоєння інформації, %	Як людина засвоює і закріплює нові знання і навички	Порівняльна ефективність засвоєння інформації, %
Смак	1	Читає	10
Дотик	2	Чує	20
Запах	4	Бачить	30
Слух	10	Чує і бачить одночасно	50
Зір	83	Розповідає про читане, почуте, побачене	70
		Розповідає про почуте, побачене, прочитане, і одночасно робить це	90

Схематичне зображення процесу успішної реалізації на практиці змін, що відбулися в результаті навчання

Навчання	Життя
Отримання нової інформації ↓ Виконання вправ, спрямованих на зміни старих стереотипів, набуття нових знань/навичок в умовах штучного навчального середовища ↓ Відчуття задоволення від успішно виконаних вправ („я можу робити по-іншому”)	→ Реалізація набутих під час навчання знань/навичок для запровадження змін у реальному житті ↓ Відчуття задоволення від успішної реалізації уміння робити по-іншому („я – досягаю бажаного”)

МАЛО НАКОПИЧУВАТИ ЗНАННЯ, СЛІД РОЗПОВСЮДЖУВАТИ ЇХ ЯКОМОГА ШИРШЕ... (Тематика методичних розробок та алгоритм їх складання)

Знання має служити творчим цілям людини. Мало накопичувати знання; слід розповсюджувати їх якомога ширше та застосовувати в житті.

М. Рубакін

Одним із найважливіших засобів підвищення ділової кваліфікації та педагогічної майстерності викладача професійно-технічного навчального закладу є планомірна та цілеспрямована науково-методична робота, яка проводиться зі складання методичних розробок.

Усі викладачі та майстри виробничого навчання повинні брати в цій роботі найактивнішу участь як автори методичних розробок, виступати під час обговорення підготовлених робіт на засіданнях методичних комісій, педагогічних або методичних нарад та предметних об'єднань викладачів.

Складання плану розробки

У плані визначається зміст розробки, найменування і послідовність її розділів, приблизний обсяг кожного розділу. План можна і бажано обговорити, розглянувши на методичній комісії.

Накопичення матеріалу

Це дуже важливий підготовчий етап. Необхідно зібрати численні факти, взяті з досвіду роботи одного чи декількох викладачів, ознайомитися з найновішими досягненнями науки і техніки. Зрозуміло, необхідно обмінюватися лише тим досвідом, що дає позитивні результати.

Якщо розробка присвячена використанню наочних засобів навчання, то бажано, щоб ці наочні засоби були представлені у вигляді фотографій, креслень.

ТЕМАТИКА МЕТОДИЧНИХ РОЗРОБОК

Розробки з методики теоретичного навчання

- методика викладання предмету в цілому, розділу, теми;
- організація і методика проведення уроку за темою;
- зв'язок викладання з життям;
- підготовки і проведення екскурсії;
- методика використання наочних засобів;
- методика закріплення знань учнями при вивченні предмета, теми;
- облік і оцінка знань учнів;
- форми і методи роботи з невстигаючими учнями.

Розробки з методики виробничого навчання

- методика проведення уроків виробничого навчання;
- організація робочого місця учнів при навчанні;
- організація робочого місця майстра виробничого навчання;
- форми і методи керування і контролю за діяльністю учнів;
- методика використання наочних посібників;
- облік і оцінка знань, умінь, навичок учнів;
- зв'язок виробничого навчання з теоретичним;
- вивчення нової техніки та технологій під час проходження учнями виробничої практики.

Розробки з методики самостійної роботи (методичні посібники для учнів)

- методика самостійного вивчення предмета;
- робота з підручником;
- методика конспектування;
- методика підготовки до іспиту.

Розробки з організації та методики виховної роботи

- виховання учнів у процесі навчання;
- форми і методи організації трудового виховання учнів;
- форми і методи виховання учнів, опираючись на науковий світогляд;
- виховання в учнів любові до професії;
- методика естетичного виховання в учнів.

ЗМІСТ МЕТОДИЧНИХ РОЗРОБОК

Методична розробка з теоретичного навчання повинна складатись, як правило, з 2 - х розділів: характеристики теми, її навчально-виховних задач і методичних вказівок щодо проведення занять. З огляду на це, вона повинна висвітлювати такі моменти.

1. Стисла характеристика теми - ступінь складності, її особливості, зв'язок із вивченим матеріалом і з матеріалом, який буде вивчатись, з іншими предметами. Які знання і навички повинні набути учні, які завдання необхідно вирішити в результаті вивчення даної теми.

2. Організація і методика проведення уроку, послідовність вивчення матеріалу, час, необхідний для викладення кожного з основних питань теми уроку. Методи навчання, що забезпечують досягнення мети уроку. Способи активізації учнів на уроці.

3. Технічні засоби вивчення та наочні посібники, які використовуються на заняттях.

4. Домашні завдання. Література (обов'язково додаткова), у якій послідовності її читати, що необхідно з'ясувати, що потрібно занотувати, які задачі вирішити і т. д.

5. Порядок та засоби закріплення знань - що саме, у якій послідовності та як вести записи на уроці, як проводити опитування учнів. Характер запитань і задач. Як краще показати зв'язок матеріалу, який вивчається, з життям.

Методична розробка з виробничого навчання обов'язково повинна включати такі питання:

1. Характеристика теми, її навчально-виховні завдання;

2. Обладнання робочого місця, вимоги охорони праці та безпеки життєдіяльності.;

3. Методичні вказівки щодо проведення занять - вступний інструктаж, самостійна робота учнів та поточний інструктаж, прийняття роботи, заключний інструктаж та домашнє завдання;

4. Додатки - плани уроків, конспекти, графіки переміщення учнів по робочих місцях, технологічні картки, креслення тощо.

Загальні вимоги до методичних розробок

Методичні розробки повинні бути написані на науково-теоретичному рівні, грамотно, чіткою та зрозумілою мовою.

Скорочення слів не допускається. Слід уникати іноземних слів і термінів, до яких є українські відповідники. Використовуючи цитати, необхідно вказувати прізвище автора, назву роботи, видавництво, рік видання та сторінку твору, що цитується.

Автор повністю відповідає за науковий зміст, за літературне оформлення, точність фактичних даних, цитат, креслень, посилань до джерела тощо.